

HALİL (KUT) BEY'İN TRABLUSGARP SAVAŞI'NDAKİ FAALİYETLERİ

ACTIVITIES OF HALİL (KUT) BEG IN THE TRIPOLI WAR

Yaşar ARSLANYÜREK*

Geliş Tarihi/Received:17.05.2019

Kabul Tarihi/Accepted:26.06.2019

ARSLANYÜREK, Yaşar, (2019) "Halil (Kut) Bey'in Trablusgarp Savaşı'ndaki Faaliyetleri", Belgi Dergisi, C.2, S.18, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2019/II, ss. 1563-1586.

Öz

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle de birçok Avrupalı devlet, güç kaybeden Osmanlı Devleti'nin topraklarından pay almak amacıyla adeta birbirleriyle yarış içerisine girdi. Bu devletlerden biri de İtalya'ydı.

Trablusgarp ve çevresi İtalya'nın emperyalist düşüncelerle ele geçirmeyi tasarladığı yerlerdendi. Trablusgarp Vilayeti, Osmanlı Devleti'nin 360 senedir hâkimiyeti altında bulundurduğu Kuzey Afrika'da bulunan bir toprağıydı. İtalya, burayı işgal etmek amacıyla 1906 yılından itibaren işgale yönelik faaliyetlere başlamıştı. Nitekim dönemin büyük devletleriyle bir takım anlaşmalar yapan İtalya, 1911 senesinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. İtalya, Trablusgarp'ı ve çevresini kısa süre içinde kolaylıkla işgal etmeyi planlamıştı. Ancak gelişmeler hiç de İtalya'nın beklediği gibi olmadı. İtalya, Trablusgarp'ta savaş ilan ettikten sonra buraya Osmanlı Devleti tarafından, bölgedeki halkı direnişe geçirmek amacıyla, genç subaylar gönderildi. Gönderilen bu subayların içerisinde Halil Bey de bulunuyordu. Her subay bir cephede görevlendirildi. Bu bağlamda Halil Bey'e de Homs Cephesi'nin sorumluluğu verildi.

Homs, Mısırata, Bingazi, Tobruk ve Derne Cephelerinde genel anlamda kısıtlı imkânlarla karşın, İtalyanlara karşı başarılı savunmalar gerçekleştirildi. Bundan dolayı İtalyanların etkisi genel itibarıyla sahil şeridinde kaldı. Bu başarıda bölgede görevlendirilen Osmanlı subaylarının etkisi büyük oldu.

Anahtar Kelimeler: *Trablusgarp, Halil Bey, Osmanlı Devleti, İtalya, Homs, Savaş*

Abstract

Since the end of the 19th century many European states entered the competition with each other in order to get a share from the lands of the Ottoman State which lost power. One of these states was Italy.

Tripoli and its environments were one of the places where Italy intended to capture with imperialist ideas. The province of Tripoli was an Ottoman territory in North Africa for 360 years. Italy had began to maintain some activities to occupate Tripoli since 1906. For this aim, Italy made some agreements with the great states of the period, then declared war against the Ottoman Empire in 1911. Italy was expecting to occupy Tripoli and its environments in a short time and easily. However, developments did not happen as expected by Italy. After declaring war by Italy, young officers were sent to Tripoli by the Ottoman Empire, in order to resist the people of the region against Italians. Halil Bey was among these officers. Each officer was assigned to a front. In this context, Halil Bey was given the responsibility of the Homs Front.

*Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yabancı Tarih ABD, e-posta: yasararslanyurek@gmail.com, ((orcid.org/0000-0002-3108-9306))

Despite the limited opportunities in Homs, Mısırata, Benghazi, Tobruk and Derne fronts, successful defenses were carried out against the Italians. Therefore, the influence of the Italians remained on the coastline in general. In this success, the Ottoman officers were assigned in the region had great impact.

Keywords: Tripoli, Halil Beg, Ottoman State, Italy, Homs, War

1. Giriş

Trablusgarp adı Yunanca'da üç şehir anlamına gelen Tripolis veya Tripoli'den gelmekte olup, bu isim Arapça'ya Tarâbulus olarak geçmiştir. Osmanlı döneminde Suriye'de de aynı isimle bir şehir bulunduğu için Osmanlı Devleti buraya batıda yer almasından dolayı garp kelimesini eklemiştir ki Trablusgarp adı ortaya çıkmıştır.¹ Trablusgarp; Kuzey Afrika'da Akdeniz sahillerinde ve İtalya'nın güneyinde bulunup, Türkiye'ye yaklaşık 1340 kilometre mesafede bulunmaktadır. Gerek bölgenin özellikleri, gerekse de Trablusgarp'ın Osmanlı Devleti'ne olan uzaklığı, İtalya'nın emperyalist düşüncelerde burayı seçmesinde etkili olan nedenlerdendir.

İtalya, Trablusgarp için 1892-1911 yılları boyunca Avrupa'daki tüm büyük devletlerden diplomatik onay sağlamış² ve Trablusgarp'ı işgal etmek amacıyla 1906'dan itibaren bölgede açıktan faaliyetlere başlamıştı.³

İtalya, görünürde her ne kadar 14 Şubat 1910'da Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü İtalyan'ın dış siyasetinin temellerinden biri olarak kabul ettiyse de 2 Aralık'ta Osmanlı Devleti'nden bir ayrıcalık beklediğini ifade etmiş, buna karşın Osmanlı Devleti 10 Aralık'ta, İtalya'nın tek başına bölgeye hâkim olmak istediği için bu teklifi reddetmişti.⁴

İtalyanlar, 1910'dan itibaren Trablusgarp'taki tüm işlerde aktif rol almaya başlamışlardı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, bölgede İtalyanlara karşı birtakım önlemler aldı. İtalyanlara bölgede toprak satışında zorluk çıkarılması, İtalyanlara toprak satan yerlilerin cezalandırılması gibi faaliyetler söz konusu önlemlerden bazılarıydı.⁵ 4 Ocak 1911'de İtalya, bu faaliyetler karşısında Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ta İtalya'nın çıkarlarına karşı düşmanca hareket ettiğini belirtti. Bu sırada İtalya'da başbakanlığa Giolitti geldi.⁶

İtalya'daki dönemin Osmanlı Büyükelçisi, 4 Haziran 1911'de Babıali'ye bir rapor göndererek; İtalya'nın Trablusgarp üzerinde emelleri olduğunu, bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin sayı bakımından artırılması gerektiğini, 21 Haziran'da da İtalya'nın artık Trablusgarp'ı istemek üzere olduğunu belirterek bu konularda Osmanlı Devleti'ni uyardı.⁷ Zira Giolitti'nin başbakanlığa gelmesinden sonra kurulan Hükümet Programı'nın 3. Maddesi'nde, Trablusgarp'ın alınması açıkça belirtilmişti. Bu amaçla İtalya, uzun süreden beri diğer Avrupalı büyük devletlerle birtakım antlaşmalar yapmıştı. Bu anlaşmalardan dolayı olacak Fransa, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaline destek vererek, İtalya'nın Trablusgarp'ta bulunan haklarının meşru olduğunu ve İtalya'nın bölgeye yapacağı askeri

1 Ahmet Kavas, "Trablusgarp", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 288.

2 W. David Wrigley, "Germany And The Turco-Italian War, 1911-1912", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 11, No. 3 (May, 1980), p. 314.

3 Bu anlaşmalardan dolayı olacak Fransa, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgaline destek vererek, İtalya'nın Trablusgarp'ta bulunan haklarının meşru olduğunu ve İtalya'nın bölgeye yapacağı askeri hareketin de haklı olduğunu savunuyordu. Rusya ise Racconigi'de ve öncesinde yapılan anlaşmalarla İtalya'nın Trablusgarp'taki emellerini kabul etmişti. Benzer şekilde Avusturya da işgal konusunda İtalya'yı haklı buldu. Sadece Almanya, bu işgali önlemeye çalıştı. bk. Fahri Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 619.

4 Orhan Koloğlu, *Trablusgarp Savaşı (1911-12) ve Türk Subayları*, Basın Yayın Genel Md. Ankara 1979, s. 2.

5 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C: II., Kısım: I., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.70-75.

6 Koloğlu, 1979, age, s. 2-3.

7 Age, s. 3.

hareketin de haklı olduğunu savundu.⁸ Bu bağlamda İtalya, Fransa'ya karşı devam ettiği gümrük savaşına son vererek, Trablusgarp üzerindeki emellerinin tanınması karşılığında Fransa'ya, Afrika'da destek vermeye başladı.⁹ Rusya yapılan anlaşmalarla İtalya'nın Trablusgarp'taki emellerini kabul etti. Benzer şekilde Avusturya da işgal konusunda İtalya'yı haklı buldu.¹⁰ Diğer taraftan Almanya ise Trablusgarp Savaşı sırasında örtülü bir şekilde İtalyanları desteklerken¹¹, aynı zamanda Osmanlı Devleti'yle önemli diplomatik ve ekonomik çıkarlar takip ediyordu.¹² 26 Temmuz'a gelindiğinde İtalya, Trablusgarp konusunda İngiltere'den olası bir İtalyan-Osmanlı Devleti Savaşı'nda tarafsız kalacağı sözünü aldı.¹³ Böylece İtalya, Avrupa devletlerinin önemli bir kısmı ile yaptığı çeşitli açıktan yahut gizli anlaşmalarla kendisine karşı olası tehlikeleri de bertaraf etmiş oldu.

İtalya, Trablusgarp Savaşı'na başlarken buradaki savaşı kolaylıkla kazanabileceğini, Osmanlı Devleti'nin kendilerine mukavemet edemeyeceğini düşünüyordu.¹⁴ Bu bağlamda İtalya, hem Fas ile ilgili Alman-Fransız anlaşması fırsatından faydalanmak, hem işgal için uygun hava şartlarından faydalanmak, hem de Balkanlarda herhangi bir olay patlak vermeden bu işi bitirebilmek amacıyla savaşa Eylül sonunda başlanmasına karar vermişti.¹⁵ Diğer taraftan Osmanlı Devleti 17 Eylül 1911'de Trablusgarp Askeri Komutanlığı'na bir yönerge göndererek, İtalya'nın bölgeye asker çıkarması durumunda Osmanlı askeri kuvvetlerinin savaşmadan içeri doğru çekilmesini bildirmişti.¹⁶

İtalya'nın savaşa yönelik ilk faaliyeti, 23 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne verdiği notayla gerçekleşti. İtalya bu notada Osmanlı Devleti'ni, bölgedeki halkı İtalyanlar aleyhine kışkırttığı gibi konularda itham etmekteydi. Osmanlı Devleti ise İtalya'nın tüm suçlamalarını reddetti.¹⁷ Buna rağmen İtalya 25 Eylül'de gerçekleştirdiği gizli bir toplantıda savaş kararı aldı.¹⁸

İtalya, 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne 24 saatlik bir nota verdi.¹⁹ Osmanlı Devleti bu notaya ertesi gün cevap vererek, İtalya ile ilgili bazı tavizlerde bulunduysa da İtalya'nın, bölgenin işgal edilmesine karşı koyulmaması talebi kabul edilmedi. Bunun üzerine İtalya nihayet zaten amacı olduğu üzere aynı gün yani 29 Eylül'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.²⁰

İtalyan donanması İtalya'dan hareket ettiğinde Osmanlı donanması da Beyrut

8 Armaoğlu, age, s. 619.

9 Mustafa Balcıoğlu, *Teşkilat-ı Mahsusa Yahut Umur-u Şarkiye Dairesi*, Dinamik Akademi Yay., Ankara 2011, s. 74.

10 Armaoğlu, age, s. 619-620.

11 Bu bağlamda işgal öncesinde Bismark, gizli olarak İtalya'ya Trablusgarp'ı önermişti. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908 - 1918)*, IX. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 260.

12 Wrigley, agm, s. 313; Wrigley'e göre Almanya, ne İtalya ile tam olarak müttefiklik yapıyor ne de Osmanlı Devleti ile tam bir dostluk tesis ediyordu. Almanya daha ziyade her iki ülke karşısında da kendi çıkarlarını gözetken ince bir diplomasi yürütüyordu.

13 Koloğlu, 1979, age, s. 3.

14 Dönemin İtalya başbakanı olan Giolitti hatıralarında durumun bu şekilde olmadığını, savaş boyunca İtalyanların sadece sahil şeridinde hakim olduğunu, iç kesimlerde ise Osmanlı Devleti'nin etkili olduğunu belirtmektedir. bk. age, s. 80.

15 Bayur, C.II, Kısım I, s. 75.

16 Koloğlu, 1979, age, s. 4.

17 Hasan Tefvik Güzel, "Hasta Adam' Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/International Journal of Historical Researches*, Mart/March 2017, Yıl/Vol. 2, No. 1, s. 99.

18 Koloğlu, 1979, age, s. 5.

19 Osmanlı Devleti'ne verilen bu ultimatomun içeriği ile ilgili geniş bilgi için bk. Bayur, C. II, Kısım I, s. 92-95.

20 Savaş ilanı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Avanzâde Mehmed Süleyman, *Trablusgarb ve Devlet-i Aliyye-İtalya Vekayi-i Harbiyesi, Matbaa ve Kütüphane-i Cihan Sahibi Mihran, Dersaadet, 1327 (1911-1912)*, s. 5-6; Armaoğlu, age, s. 621.

Limanı'nda bulunmaktaydı.²¹ 2 Ekim 1911'de bölgeye gelen İtalyan donanması, ertesi gün Trablusgarp ve etrafını bombalamaya başladı.²² 9 Ekim'de de İtalyan donanması Trablusgarp'ı bombalamaya devam etti. Bunun üzerine gerek Osmanlı askerleri gerekse de bölge halkı İtalyanlara karşı mukavemet gösterdi.²³

Osmanlı Devleti, İtalya'nın savaş ilan etmesi üzerine dönemin büyük devletlerine başvuru yaparak barış taleplerinde bulunduysa da bu çağrıya söz konusu devletler, bir şey yapmanın mümkün olmadığı ve bu işe karışmanın tarafsızlık ilkesiyle çelişeceği yanıtını verdiler.²⁴ Savaşın ilanını takip eden birkaç gün içinde Fransa, Rusya, Belçika, İspanya, Portekiz, Sırbistan, Bulgaristan, İngiltere ve Japonya tarafsız oldukları yönünde açıklamalarda bulundular.²⁵

Savaşın başladığı dönemde iktidarda İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti bulunuyordu. Ancak hükümet, savaşın ilanı üzerine istifa etti ve yerine hükümet kurma yetkisi Sait Paşa'ya verilerek onun başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu.²⁶

İtalyanlar Trablusgarp'ı oldukça iyi donatılmış üç kolorduyla işgal etmişlerdi.²⁷ İşgal haberi İstanbul'da haber alındığı sırada Trablusgarp'ta askeri birlik olarak 15. Fırka bulunuyordu. Bu tümenin eğitimli askerleri o sıralar terhis edilmiş, yeni birlikler de henüz bölgeye ulaşmamıştı.²⁸ İtalyanlar, sahil boyunca Zaviye, Zanzur, Zuvare, Trablusgarp, Homs, Mısırata²⁹, Derne, Bingazi ve Tobruk gibi bölgelere çıkarma yaptılar.³⁰

İtalyanlar, 7 Ekim 1911'de Derne'yi işgal etmeye başladılar.³¹ 19 Ekim'de Bingazi, 21 Ekim'de de Homs, İtalyanlar tarafından işgal edildi.³² 5 Kasım'a gelindiğinde İtalyanlar, Trablusgarp ve Bingazi'yi ilhak ettiklerini ilan ettiler. Bu tarihten itibaren bölgede kendilerine karşı savaşanlar muharip yerine asi olarak kabul edildi. Ne var ki İtalya'nın bölgeyi işgal etmesi gerek mevcut anlaşmalar ve bu arada Paris ve Berlin Antlaşmalarına açıkça aykırı idi.³³

İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etme girişimleri üzerine Trablusgarp'a giden Enver, Mustafa Kemal, Fethi Okyar, Refet Bele³⁴, Halil Bey, Nuri (Conker) ve Nuri (Killigil) gibi yüzlerce gönüllü kurmay beraber çalışarak burada yerli halkı teşkilatlandırdılar.³⁵ Bunların yanında bölgeye gönderilen subaylar arasında Yüzbaşı Tahir Efendi, Yüzbaşı Cavid Bey,

21 Giovanni Giolitti, *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, Haz.: Tahsin Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2012, s. 65.

22 Jonathan McCollum, "Reimagining Mediterranean Spaces: Libya and the Italo-Turkish War, 1911-1912", *Mediterraneo Cosmopolita: Le Relazioni Culturali Tra Turchia Ed Europa*, N° 23, 3 (2015), p. 9.

23 Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB) Kıbrıs Milli Arşivi Fetva Eminliği Evrakı, DAB. KB.MAA.FE., 2-14, 9 Ekim 1911 (1329.L.15).

24 Bayur, C.II, Kısım I, s. 109.

25 William Henry Beehler, *The History of The Italian-Turkish War September 29, 1911 To October 18, 1912*, Annapolis, Md., January 1, 1913, p. 16.

26 Hariciye Nezareti, Londra Sefareti DAB, *Hariciye Nezareti, Londra Sefareti*, HR.SFR.04., 429,17, 2 Ekim 1911(1329, L. 8); İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No.:14, 1995, s. 575.

27 Halil Paşa, age, s. 117.

28 Age, s. 82.

29 Mısırata, bu günkü Trablus şehrinin Güneydoğusunda deniz kenarında bulunup, Homs (Khoms) ile arası takriben 63 kilometredir.

30 Halil Paşa, age, s. 117.

31 ATASE, OİH., A:1-4/D:94/F:2-10.

32 Koloğlu, 1979, age, s. 7.

33 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı – İtalyan Harbi (1911– 1912)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1981, s. 262-263.

34 [https://ittihatdergisi.com/halil-kut-pasa/\(14.08.2018\)](https://ittihatdergisi.com/halil-kut-pasa/(14.08.2018))

35 Nejdet Karaköse, *Askeri, Siyasi ve Silah Sanayicisi Kişiliği İle Nuri Paşa (Killigil)*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi), İzmir 2010, s. 15.

Kolağası Ali Fehmi Bey ve Kolağası Muhiddin Bey de vardı.³⁶ Nitekim onların bu faaliyetleri karşısında Trablusgarp'a gelen İtalyan birliklerine karşı Osmanlı askerleriyle beraber bölgedeki yerel halk da karşı koydu. Yerli halkın Osmanlı Devleti'nin yanında savaşarak bağlılık göstermesi ve İtalyanlara karşı koyması, İtalyan Genelkurmayı'nın beklemediği bir durumdu.³⁷

İşgalci İtalyan birliklerinin sayısı 10-12 Ekim 1911 tarihlerinde bölgede 20.000³⁸ civarında olup, Osmanlı birliklerinin sayısı Trablus'ta 2878³⁹, Bingazi'de de 1200 civarındaydı.⁴⁰ Diğer taraftan Trablusgarp Komutanlığı'ndan gönderilen 16 Eylül 1912 tarihli şifreli bir telgrafa göre bölgede 10.000'den fazla mücahit Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak İtalyanlara karşı savaşıyordu.⁴¹ Osmanlı Devleti'nin bölgedeki askeri gücü ise daha önceden ortaya çıkan Yemen İsyanını bastırmakla görevlendirilmişti. Bunun yanında bölgenin Valisi olan İbrahim Paşa da daha önceden İtalyanların şikâyeti üzerine görevinden alınmış ve yerine atama yapılmamıştı.⁴²

İtalya'nın askeri bir harekâta başlayabileceği ihtimali uzak olmasına karşın savaş başlamıştı. Bu bakımdan Osmanlı Devleti, savaşa kötü şartlar altında girmişti. Bu şartlar altında başlayan savaş sırasında Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin tutumundan dolayı açıktan Trablusgarp'a denizden ve karadan takviye kuvvet gönderemedi.⁴³ Bundan dolayı Osmanlı subayları, Trablusgarp ile Bingazi'ye gizli bir şekilde ya o dönemde Fransız işgali altında bulunan Tunus'tan, yahut da o dönemde İngiliz işgali altında bulunan Mısır'dan geçmeye başladılar.⁴⁴

İtalyanlara karşı bölgede direnişi başlatmak amacıyla Trablusgarp'a gönderilen Osmanlı subayları arasında Halil Bey de bulunuyordu. Bölgeye giden Osmanlı subayları başarısızlık durumunda tüm sorumluluğu da kabul etmekteydiler.⁴⁵ Yani İtalyanlara karşı Trablusgarp'taki askeri başarılar, bölgeye giden yahut gönderilen subayların faaliyetlerine ve yeteneklerine bağlıydı.

2. Halil Bey'in Bölgeye Hareket Etmesi

Halil Bey, 1902'de Harp Okulu'nu, daha sonra 1904'te de Harp Akademisi'ni tamamlamıştı. Akademiyi tamamladıktan sonra aynı sene içerisinde, 11 Ocak'ta Mümtaz

36 ATASE, OİH., A:1-4/D:145/F:2-11.

37 McCollum, agm, s. 10.

38 Her ne kadar birçok kaynakta bu rakama yakın bilgiler bulunuyorsa ve yine dönemin gazetelerinde bu tür rakamlar mevcutsa da bu savaş yıllarında konuyla ilgili bir risale kaleme alan Avanzâde Mehmed Süleyman beye göre bu rakamlar oldukça abartılıdır. bk. age, s. 42; Bezer şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi adlı eserde de bölgedeki İtalyan askerlerinin sayısı 10-12 bin civarında olduğunu bunun dışındaki rakamların İtalyanların içinde bulunduğu olumsuz durumu gizlemek amacıyla abartılı olarak gösterildiğini belirtilmektedir. bk. age, s. 274; Yabancı bazı kaynaklarda İtalya'nın Trablusgarp'a 34.000 asker, 6300 at ve katır, 1050 vagon, 48 sahra topuyla birlikte 24 dağ topunu getirdiği ve Osmanlı Devleti'nin bölgede sadece 5000 askerinin olduğu belirtilmektedir. bk. McCollum, agm, s. 10; Bunun gibi Beehler de İtalyanların Trablusgarp'ta 40.000 askerinin bulunduğunu, bu kuvvetlerin yanında İtalyanların Fransız tipi 11 de uççağa sahip olduklarını belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Beehler, age, s. 15.

39 Ayrıntılı bilgi için bk. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 164-165.

40 Koloğlu, 1979, age, s. 6.

41 ATASE, OİH., A:1-19/D:28/F:5.

42 Karal, age, s. 270.

43 Denizden yardım gönderilememesinin sebebi, İtalyan donanmasının Ege Denizi'ndeki hakimiyetinden kaynaklanıyordu. Diğer taraftan İngiltere'nin İtalya ile olan anlaşmalarından dolayı İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprağı olan Mısır'ın tarafsızlığını ilan ederek, bölgeye yardım göndermesine engel olmuştu. Dahası bu sırada diğer Avrupa devletleri de tarafsızlıklarını ilan etmişlerdi. bk. Armaoğlu, age, s. 621-622.

44 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, s. 158

45 Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 71,74

Yüzbaşı rütbesiyle orduya katılmıştı. Halil Bey 1907 senesinde, Kolağası oldu.⁴⁶

İtalyanların Trablusgarp'ı işgal ettikleri dönemde Halil Bey, Selanik'te Seyyar Jandarma Birlikleri Komutanlığı vazifesini yapıyordu.⁴⁷ Bu sırada 3. Ordu Komutanlığı'ndan, Trablusgarp'ın askeri olarak desteklenmesi amacıyla bölgeye derhal hareket etmesi için bir emir aldı.⁴⁸ Halil Bey, bu emri aldığı anda henüz 30'lu yaşlarda genç bir subaydı.⁴⁹ Yol parası olarak kendisine 300 altın verilen Halil Bey, Trablus'a gitmek amacıyla Paris'e gitti. Burada dönemin İzmir Valisi Rahmi Bey⁵⁰ ile buluştu. O sıralar Halil Bey'den önce de 40-50 civarı Osmanlı subayı Trablus'a gitmek amacıyla teşebbüslerde bulunmuşsa da Tunus'a kadar ulaşan bu subaylar, Fransız hükümetince geri çevrilmişlerdi.⁵¹

Trablusgarp'a gitmek amacıyla Paris'te buluşan Halil Bey ve Rahmi Bey, konuyu istişare ettikten sonra, bu amaçla dönemin Paris Büyükelçisi Rifat Paşa'yı ziyaret ettiler. Burada Trablusgarp'a gitmek isteyen subayların neden Fransızlarca döndürüldükleri konusunu konuştular. Halil Bey, konuyla ilgili bilgi aldıktan sonra kendisi de bölgeye gitmek için Marsilya üzerinden Tunus'a gitmek için harekete geçti.⁵²

Halil Bey, kendisine Fransa'da iken söylendiği üzere Tunus'a vardığında Komutan Gelladi'yi buldu. Gelladi'den kendisi için bir araç ile birkaç vatansever genç bulmasını istedi. Ertesi günü de Trablusgarp'a gitmek amacıyla kendisine yardım eder umuduyla Tunus Beyi'nin yanına gittiye de burada umduğunu bulamadı. Bunun üzerine aynı amaçla bölgenin Fransız sorumlusunun yanına gitti. Burada Halil Bey, kendisinin sivil kıyafette olduğunu ve uluslararası anlaşmalar gereğince bölgeden geçme hakkının olduğunu bildirerek, askerî sınırlara kadar geçme iznini aldı. Halil Bey böylece Fontatavin Kasabası'na⁵³ kadar gitti. Burada kendisinden önce bölgeye gelen Recep Paşazade Ekrem Bey ve aslen Polonyalı olan ve ihtida etmiş olan Seyfettin Gastafa Bey ile buluştu. Bu sırada bölgenin Fransız komutanı, Halil Bey'in bölgeye geldiğinden haberi olmuş olacak ki Halil Beyi iki asker aracılığıyla yanına çağırttı. General burada Halil Bey'e dönmesini söylediye de Halil Bey, generali ikna ederek hem kendisi için hem de kendisi gibi Trablusgarp'a geçmek için Paris'te bekleyen 40-50 arkadaşı için Fransız komutandan izin aldı ve durumu Rifat Paşa'ya bir mektupla bildirdi. Bunun üzerine Halil Bey önce Dehibat'a, oradan da Nadut'a⁵⁴ geçti. Bu noktadan sonra develerle yola devam eden Halil Bey, dokuz gün sonra Aziziye'ye vardı. Halil Bey'den sonra Paris'te bekleyen Nuri Bey de dahil olmak üzere silah arkadaşları, Halil Bey'e katıldılar.⁵⁵

Halil Bey, 23 Aralık 1911 tarihinde Kolağası yani Kıdemli Yüzbaşı olarak Trablusgarp'ta görevine başladı.⁵⁶ Halil Bey'in yeğenlerinden olan Nuri Bey, Trablusgarp'a geldiğinde önce

46 Mehmet Emin Dinç, Halil (Kut) Paşa'nın Askeri ve Siyasî Faaliyetleri, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 1998, s. 6.

47 Dinç, age, s.16.

48 Halil Paşa, age, s. 82.

49 Koloğlu, 1979, age, s. 90.

50 Rahmi Bey'in o sıralar Paris'te bulunma amacı, Fransız gazeteleri vasıtasıyla Osmanlı Devleti lehine propaganda yapılmasını sağlamak ve Trablus'a kaçak olarak cephaneye sevkiyatını sağlamaktır. bk. Halil Paşa, age, s. 84.

51 Halil Paşa, age, s. 82-83; Fransa hükümetinin Osmanlı subaylarını geri çevirmesinin nedeni, o sıralar Fransa, İngiltere ve İtalya arasında yapılan üçlü anlaşma ile İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesine göz yumulması karşısında, İtalya da Fransa ve İngiltere'nin Fas ve Mısır'ı işgallerini meşru olarak tanıyacaktı. bk. Karaköse, agt, s. 14; Muhtemel ki bu anlaşmadan dolayı Fransa, Osmanlı subaylarının Trablusgarp'a ulaşmalarına engel teşkil etmiştir.

52 Halil Paşa, age, s. 84-86.

53 Bu kasaba, muhtemelen bugün için Tunus sınırları içerisinde bulunan ve Trablus'a yaklaşık 250 kilometre uzaklıkta bulunan Tatavin olarak bilinen kentin o dönemki adıdır.

54 Nadut'un bugünkü adı Nalut olup Trablus'un güneybatısında bulunmaktadır. Trablus'a yaklaşık 220 kilometre uzaklıktadır.

55 Halil Paşa, age, s. 88-96.

56 ATASE, ÖİH., A:1-4/D:145/F:2-11.

teğmen olarak ağabeyi Enver Bey'in emrine girerek Derne, Bingazi ve Tobruk bölgelerinde; daha sonra da amcası Halil Bey'in emrinde Homs ve Mısırta bölgelerinde yerli kuvvetlerle birlikte İtalyanlara karşı savaştı.⁵⁷

3. Trablusgarp'ta Genel Durum

Trablusgarp Savaşlarında İtalyanların bölgedeki birinci komutanlığı görevini General Canevra yürütmekteydi.⁵⁸ Öte yandan Trablusgarp'taki Osmanlı birliklerinin cephelerdeki durumu şu şekildedeydi:⁵⁹

Trablus Cephesi'nin Karargâhı Aziziye'deydi. Cephenin komutanı olarak Miralay (Albay) Neşet Bey bulunmaktaydı. Neşet Bey aynı zamanda tüm Trablusgarp ve Bingazi'deki kuvvetlerin de komutanı durumundaydı. Cephenin kurmay başkanı olarak Binbaşı Ali Fethi Okyar vardı.

Homs Cephesi'nde komutan olarak Kolağası Halil Bey bulunuyordu. Cephenin kurmay başkanı Yüzbaşı Hasan Fehmi olup, cephenin karargâhı Cebel Margab'da bulunuyordu.

Mısırta Cephesi'nde komuta Yüzbaşı Hakkı Bey ile yardımcısı Teğmen Nuri Beyde idi.

Bingazi Cephesi'nde komutan olarak Binbaşı Aziz Ali Bey bulunup, Süleyman Askeri Bey burada kurmay başkanlığını yürütüyordu.

Tobruk Cephesi'nin komutanı da Halepli Ethem Paşa idi. Ona yardımcı olarak Binbaşı Nazım ve Teğmen İslam Beyler bulunuyordu. Karargâhları Ayn el-Gazal'daydı.

Derne Cephesi'nde başkomutan olarak Enver Bey bulunuyordu. Yardımcıları ise kardeşi Nuri (Killigil) Bey ile birkaç Alman danışmandı. Binbaşı Mustafa Kemal de yine bu cephede Derne Komutanı olarak görevliydi. Cephenin kurmay başkanı Yüzbaşı Çerkes Reşit idi. Bölgedeki bedevi kuvvetlerin komutanlığını Eşref Kuşçubaşı yapıyordu. Cephenin karargâhı Derne'nin güneyindeki Berka'da bulunuyordu. Bunun yanında cephedeki diğer kamplar ise El-Zahir ve Ayn el-Mansur'daydı. Enver Bey de karargâhını Ayn el-Mansur'da kurmuştu. Enver Bey burada bir fişek imalat atölyesi ile El-Cihad adında bir gazete, bir askeri eğitim merkeziyle bölgedeki şeyhlerin oğulları için bir de okul oluşturmuştu.

Trablusgarp'a gelen subaylar bölgedeki tüm işleri kendileri yapmak zorundaydılar. Osmanlı Devleti'nin bölgeye yardımları oldukça sınırlıydı. Buna karşın bölgeye gelen gönüllü genç subayların faaliyetleri ve gayretleri neticesinde⁶⁰ kısa sürede bölgede düzenli askeri birlikler oluşturuldu.⁶¹ Halil Bey de bu genç Osmanlı subaylarının arasındaydı.

İtalyanlar donanmalarıyla Trablusgarp'a geldikten sonra şehrin duvarlarından dışarı çıkmadılar. Özellikle İtalyanlara karşı Osmanlı Devleti'nin yanında bulunan Senusîlerin desteği, İtalyanların planlarını gerçekleştirememelerinde oldukça etkili oldu.⁶²

Halil Bey bölgeye ulaştığında 15. Tümen Komutanı Albay Neşet Bey, Binbaşı Fethi (Okyar) Bey ile Yüzbaşı Abdülkadir Beyler de orada bulunmaktaydılar. Bölgedeki Osmanlı kuvvetleri asker sayısı bakımından yeterli olmayıp, cephane açısından da yetersizdi. Bunun yanında bölgedeki bazı aşiretler İtalyanlar tarafından satın alınarak, Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerde bulunuyorlardı.⁶³

57 Karaköse, agt, s. 6.

58 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 221.

59 Karaköse, agt, s. 18-19.

60 Dönemin İtalya başbakanı hatıralarında bölgeye gelen genç Türk subaylarının faaliyetleri neticesinde bölgedeki halkın İtalyanlara karşı düşmanca faaliyetlerde bulunduğunu belirtmektedir. bk. Giolitti, age, s. 68-69.

61 Şıvgın, age, s. 77-78.

62 Orhan Koloğlu, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 293.

63 Halil Paşa, age, s. 97.

4. Homs Cephesi'ndeki Muharebeler

Homs, Trablusgarp şehrinin takriben 120 kilometre doğusunda bulunmakta olup Lebde (Lebda) hemen yakınındadır. Homs,⁶⁴ söz konusu dönemde Trablus vilayetinin dört sancağından birisiydi. Sirt, Zlitan ve Maslata ilçeleri ile Tabya ve Tavurga bucakları da Homs'a bağlıydılar.⁶⁵

İtalyanlar, Homs'u ele geçirmek amacıyla 16 Ekim 1911'de Varese, Arpi ve 6 sahra topuna sahip 8. Bersaglieri (Bersagliyeri) Alayı'nı Trablus'tan göndermişlerdi.⁶⁶ General Maggiotto'nun emir komutası altında bulunan 8. Bersaglieri Alayı, 17 Ekim'de Homs'a ulaştı.⁶⁷ Bu cephede İtalyanlara karşı savunmayı o dönem mutasarrıf olan Şefik Bey kurmuştu. Şefik Bey Homs Cephesi'nde karargahını Margab (Markeb) Tepesi olarak belirlemişti.⁶⁸

İtalyanlar, 17 Ekim 1911'de Homs'a geldikten sonra bölgenin komutanına⁶⁹ teslim olmasını istettiler de bu öneri kabul edilmedi. Bunun üzerine İtalyanlar Homs Cephesi'ne çıkarma yapmaya çalıştılar.⁷⁰ Ancak şiddetli dalgalar ve kötü hava koşulları nedeniyle 3 gün boyunca bu çıkarma gerçekleşemedi. Bundan dolayı İtalyanlar gemilerden 17-18 Ekim'de bombardımana devam ettiler. Bu bombardımanlar neticesinde Osmanlı kuvvetleri, Margab Tepesi'ne çekilmeye karar verdi. Margab Tepesi'ne gelindiğinde, burada 400 kadar Silahlı Muslata gönüllüsü ile karşılaşıldı. Bunlar ile beraber bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin sayısı 650'ye yükseldi.⁷¹

İtalyan birliklerine, 18 Ekim 1911'den itibaren Osmanlı kuvvetleri tarafından baskınlar düzenlenmeye ve Margab'da bulunan Osmanlı kuvvetlerine ait 2 dağ topu vasıtasıyla top atışları yapılmaya başlandı.⁷² Homs Cephesi'nde hava şartları 21 Ekim 1911'de yumuşadı ve İtalyanlar bölgeye çıkarma yapabildiler.⁷³ Bu çıkarma sabah 06.00 sularında başladı ve karaya çıkan bir tabur kadar asker kaleye İtalyan bayrağını çekti. Böylece akşama kadar İtalyanlar bölgeye iyice yerleşti.⁷⁴

4.1. Birinci Homs Muharebesi

Homs'ta muharebeler devam ederken İtalyanların, Homs'tan batıya doğru saldırıya geçmek istedikleri öğrenildi. Nitekim İtalyanların bölgedeki birlikleri, 23 Ekim 1911'de bunu gerçekleştirmek amacıyla harekete geçtiler. Bu amaçla ilk olarak Cevahat Kabilesi'nin tuttuğu cepheye saldırdılar. Buna karşın cephenin komutanı, cephedeki gerekli önlemleri daha önceden almıştı. Bu bağlamda İtalyanlar, planlanan yere geldiklerinde Sidi Hacı Şerif komutasında bulunan Trablusgarp'lı ve Mısırata'lı takriben 100 kişilik kuvvet, İtalyan birliklerine saldıracaktı. Burada bahsi geçen İtalyan askerlerinin sayısı tam donanımlı olmak üzere 5-6 bin kadardı. Söz konusu plan uygulanarak İtalyanlar geri püskürtüldüler.

64 Trablusgarp'taki Homs Sancağı ile Trablusşam Sancağı'ndaki Homs Kazası isimleri arasındaki benzerlik ve bu benzerliğin karışıklıklara sebebiyet vermesinden dolayı 16 Ağustos 1911'de Homs Sancağı'nın tarihteki ününden dolayı Lebde ismine döndürülmesi kararlaştırılmıştı. bk. DAB., İrade, Dahiliye, DH.İD., 97, 30, 4. 16 Ağustos 1911 (1329 Ş. 20)

65 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 213-214.

66 Beehler, age, s. 30.

67 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 168, 218.

68 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 214.

69 Bu tarihte Şefik Bey'in bölgede komutan olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.

70 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s.216-217.

71 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 217.

72 Sürmeli, agm, s. 168.

73 Beehler, age, s. 30-31; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 168.

74 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 218-219.

Bunun yanında İtalyanların Bersaglieri Taburu'nun, 23 Ekim'deki Margab Tepesi'ni işgale teşebbüsü de sonuçsuz kaldı.⁷⁵

23 Ekim 1911'den sonra Homs Cephesi'nde İtalyanların zor durumda kalmaları üzerine bölgedeki halk İtalyanlara karşı mesafeli davranmaya başladı. Bu durum İtalyanları rahatsız etti. 28 Ekim'e gelindiğinde Osmanlı kuvvetleri Homs'ta, İtalyanlara karşı genel bir taarruz gerçekleştirdi. Gün boyunca devam eden muharebeler İtalyanları zor duruma düşürdü. Bu suretle İtalyanlara 3 Kasım'da, 20 Kasım'da ve 24 Kasım'da takviye kuvvetler gönderildi. İtalyanların Homs Komutanlığı'na da Tuğgeneral Reisolli (Rozeli) atandı. Bu sırada İtalyanlar, 29 Kasım'da Lebde'yi ele geçirmek istedilerse de Osmanlı kuvvetlerinin faaliyetleri neticesinde İtalyanlar Homs'a çekilmek zorunda kaldılar. 15 Aralık'ta İtalyanlar, Homs'a 2000 civarında askerle çıkarma yaptılar. Bu çıkarma sırasında meydana gelen muharebelerde İtalyanlardan 2'si süvari subayı 300 kadar asker öldürüldü. Osmanlı kuvvetlerinden ise 12 şehit verildi. Bu muharebe bölgedeki İtalyan birliklerini oldukça olumsuz etkiledi ve bölgedeki İtalyan birlikleri, uzun süre yeni bir saldırıyı göze alamadılar.⁷⁶

4.2. Halil Bey'in Homs Cephesi'ne Gönderilmesi

Aralık 1911'e kadar Trablusgarp'ın genelinde olduğu gibi Homs Cephesi'nde de İtalyanlarla çarpışmalar devam etti. 23 Aralık 1911'de ise Halil Bey, Trablusgarp'a gelmişti.

Halil Bey Aziziye'ye geldikten sonra burada Erkân-ı Harb Reisi Binbaşı Fethi Bey ile görüştü. Bu görüşmenin ardından Fethi Bey, Halil Beyi Homs Cephesi'ne (Lebde) gönderdi.⁷⁷ Bu dönemde Homs bölgesinde 6 bin civarında İtalyan askeri bulunmaktaydı⁷⁸ ki bunlar 5 piyade taburuyla 2 bataryadan müteşekkildi.⁷⁹ Diğer taraftan bölgedeki Osmanlı taburunun mevcudu sadece 37 kişi olup Arap mücahitlerle birlikte bu sayı 337'ye ulaşmaktaydı.⁸⁰ İtalyanlara göre Osmanlı birliklerinin Homs Cephesi'nde 500 askeri ile 1000 civarında da bölgedeki yerel halktan oluşan birlikleri bulunuyordu.⁸¹

Halil Bey, İtalyanların Homs'u işgal etme girişimlerinin başlamasından ardından, cepheye ulaştıktan sonra Homs Kaymakamı Şefik Bey'den görevi devraldı.⁸² Her ne kadar cephedeki görevi Şefik Bey, Halil Bey'e devretse de kendisi mutasarrıf olarak İtalyanlara karşı Osmanlı Devleti'ne bağlılığı korumak amacıyla bölgede faaliyetlerde bulundu⁸³ ve onun faaliyetleri oldukça etkili oldu. Şefik Bey bunun yanında Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerde bulunanları da tespit edip cezalandırmaktan da geri kalmadı.⁸⁴

Şefik Bey, Halil Bey'in bölgeye gelişinden bir süre sonra İstanbul'a gitti. Böylece Halil Bey bölgedeki tabur ve mıntika komutanlığı görevini yürütmeye başladı.⁸⁵ Halil Bey bölgedeki görevlerini devraldıktan sonra karargâhını Şefik Bey'in yaptığı gibi Margab'da oluşturdu. Burası Homs Kasabası'na denizden 3-4 kilometrelik bir mesafede bulunuyordu.⁸⁶ Takriben

75 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 170-220.

76 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 221-223.

77 Koloğlu, 1979, age, s. 87-88; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 214-215

78 Beehler, age, 96; Bazı kaynaklarda İtalyanların bu cephedeki asker sayısı 3000 olarak belirtilmiştir. bk. Avanzâde Mehmed Süleyman, age, s. 74.

79 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 266.

80 Halil beyin emrinde ancak 100 kişilik Nizamiye Taburu bulunup, bunun yanında yine Halil beyin emrinde Nuri beye bağlı tamamı gönüllülerden müteşekkil 400 kadar kuvvet bulunmaktaydı. bk. Sürmeli, agm, s. 159; Osmanlı kuvvetlerinin sayısı bazı kaynaklarda farklılık gösterse de bu rakam neredeyse birbirine yakındır.

81 Beehler, age, s. 30-31.

82 Halil Paşa, age, s. 97-98.

83 Mutasarrıf Şefik beyin bölgede Kasım ayı sonuna kadar görevini yürüttüğü düşünülmektedir.

84 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 222.

85 Halil Paşa, age, s. 97-98; Halil beyin bu cepheye Mayıs ayına kadar faaliyet gösterdiği düşünülmektedir.

86 Halil beyin karargâhında oldukça planlı ve sistemli bir yapı oluşturduğu, kendisine bağlı birlikler içinde iş

200 metre rakıma sahip olan ve Homs Kasabası'yla sahile tamamen hâkim olan Margab Tepesi'nin ele geçirilmesi, İtalyanlar için hayati derecede öneme haizdi. İtalyanlar burayı ele geçirmeden sahilde ve buldukları bölgelerde güvende olamazlardı.⁸⁷ Diğer taraftan Halil Bey tepenin tüm bu özelliklerini bildiği için Margab Tepesi'nin savunmasına oldukça önem vermekteydi ve ana kuvvetler bu tepenin gerisinde tutuluyordu.⁸⁸

15 Nisan 1912 tarihinde Trablusgarp'ta Homs Cephesi Komutanı olarak görev yapan Halil Bey'in⁸⁹ görülen lüzum üzerine, aynı zamanda Lebde Mutasarrıfı olarak da tayin edilmesi için öneride bulunuldu.⁹⁰ Bu öneri 17 Nisan'da kabul edilerek Halil Bey, Trablusgarp Vilayeti Lebde Sancağı'na mutasarrıf olarak tayin edildi.⁹¹ Böylece Halil Bey, hem Homs Cephesi'nin komutanı hem de Lebde Sancağı'nın mutasarrıfı oldu.⁹² Halil Bey, mutasarrıf olduktan sonra Homs'ta genel bir af çıkardı. Bu aftan faydalanan bazı kişiler, Halil Bey'in birliklerine gönüllü olarak katıldılar ve bu savaşlarda büyük faydalar gösterdiler.⁹³ Halil Bey bölgeye geldikten sonra 600 kadar silahı halka dağıttırmıştı.⁹⁴ Bu sayede Halil Bey, bölgedeki milis güçlerinden faydalanarak, İtalyanlara karşı bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin sayısı artırmaya çalışmıştı.

Halil Bey'in birlikleriyle İtalyanlar arasında Homs'ta çarpışmaların devam ettiği bir sırada İtalyanlar, hurmalıklar boyunca saldırıya başladılar. Bu sırada Halil Bey'in emriyle Cevahat (Cehavet) Kabilesi başarılı bir savunma gerçekleştirerek, Batı'ya doğru çekildi. Böylece Halil Bey, ihtiyat kuvvetleriyle harekete geçerek, üslerinden uzaklaşmış İtalyanlara büyük zayıt verdi. Bu muharebe sırasında İtalyan birliklerinden birçok cephane de ele geçirildi.⁹⁵ Bu durum karşısında panikleyen İtalyan donanması ateş etti ve kendi askerlerinden bir kısmının ölmesine yol açtı. Bu başarının hızla yayılmasıyla çöldeki birçok muharip, Halil Bey'in birliklerine katıldı. Bu katılımlarla birlikte Halil Bey'in askerlerinin miktarı 1000 kişiye ulaştı.⁹⁶

Halil Bey, Homs Cephesi'nde oldukça başarılı faaliyetlerde bulundu. Bu bağlamda 1911 tarihli bir belgeye göre bir ay içerisinde meydana gelen muharebelerde Homs Kumandanı Binbaşı Halil Bey, İtalyanları üç defa yenilgiye uğrattı ve İtalyanlar, bu muharebelerde oldukça zayıt verdiler.⁹⁷

İtalyanlar, Trablusgarp ve çevresinde istediklerine ulaşamayınca, Ocak 1912'den itibaren Rusya, İngiltere, Almanya ve Avusturya'nın ara buluculuğuyla barış için Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'tan çekilmesini sağlamaya çalıştılar.⁹⁸

4.3. İkinci Homs Muharebesi

taksimi yapıldığı da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda karargâhındaki Sakallı Mehmed Efendi'nin birliğe zımnıta adı verilen gıda maddesini temin etmekle görevli olduğu belirtilmektedir. Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Serpil Sürmeli, "Nuri (Killigil) Paşa'nın Trablusgarp Savaşı Hatıraları", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 2012 1 (1) s. 152-153.

87 Sürmeli, agm, s. 168.

88 Halil Paşa, age, s. 99.

89 Karaköse, agt, s. 32-33.

90 ATASE, OİH., A:1-4/D:136/F:7-31.

91 ATASE, OİH., A:1-4/D:136/F:7-32.

92 ATASE, OİH., A:1-4/D:136/F:7-33.

93 Halil Paşa, age, s. 102.

94 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 215.

95 Daha sonra yapılan sayımda bu cephanenin miktarı, 600 tüfek ile her tüfek için de 200'er mermi olarak tespit edildi. bk. Halil Paşa, age, s. 99.

96 Halil Paşa, age, s. 98-99.

97 ATASE, OİH., A:6-110/D:25/F:1-5; Verilen bu bilgiye göre Halil Bey'in bölgeye geldikten kısa süre sonra binbaşı rütbesine terfi ettirildiği anlaşılmaktadır.

98 Bu konu Osmanlı Devleti'nin 8 Ocak 1912 tarihli resmi yazışmalarında görülmektedir. bk. DAB., Hariciye Nezareti, Londra Sefareti, HR.SFR.3..., 656 – 2, 08 Ocak 1912 (1330. M. 18).

Homs Cephesi'ndeki İtalyan birliklerinin durumu, 17 Ekim 1911'den itibaren sürekli olarak kötüye gitti. Zira Ocak 1912'ye kadar İtalyan birliklerinin cephedeki pek çok girişimleri Halil Bey'in birlikleri tarafından geri püskürtüldü. Bu bağlamda Homs Cephesi'nde bulunan İtalyanlar, Homs kasabası çevresinde sıkışıp kalmıştı. Diğer taraftan Halil Bey'in birlikleri Margab Bölgesi'ne ulaşmış, Lebde'ye hâkim olmuş ve müteaddit hücumlarla İtalyanları oldukça zor durumda bırakmıştı. İtalyanlara karşı yapılan baskınlardan biri de 2 Ocak 1912'de gerçekleştirilmişti. Söz konusu baskın karşısında İtalyanlar, oldukça telaşa kapıldılar ve karşı bir taarruz da gerçekleştiremediler. 6 Ocak'ta İtalyanlar, kendilerini çevirmiş bulunan Halil Bey'in birliklerini yarmaya çalıştılsa da takviye kuvvetler sayesinde bu girişim gerçekleştirilemedi. Hatta İtalyanların geri çekilişi tam bir kaçış halini aldı ve bozguna dönüştü. Bu muharebelerde birçok askerin yanı sıra 150 kişilik geride bekleyen İtalyan destek bölüğü de tamamıyla imha edildi. Halil Bey'in birliklerinden ise 1'i üst teğmen olmak üzere 18 şehit verildi. Diğer taraftan birçok mühimmat söz konusu muharebelerde ele geçirildi.⁹⁹

Homs Cephesi'nde İtalyanlarla yapılan muharebelerden biri de 7 Ocak 1912'de meydana geldi. Bu muharebede 21 İtalyan askeri etkisiz hale getirildi.¹⁰⁰ Halil Bey'in yeğeni olan Nuri Bey 15 Ocak'ta, Halil Bey'in birliklerine bu karargâhta katıldı.¹⁰¹ 15 Ocak'ta meydana gelen muharebede Halil Bey'in birliklerinden 47 Türk ve Arap mücahit şehit olurken, İtalyanlardan 400 kişi öldürüldü.¹⁰²

Halil Bey 16 Ocak 1912'den itibaren yanında yeğeni Nuri Bey ile beraber Homs Cephesi'nde, İtalyanlara karşı ileri hatlarda bizzat görev aldılar. 18 Ocak'ta Homs'ta 2 yerli kadın ile 3 erkek cephe civarında yakalandılar ve bunlar karargâhta, Halil Bey'in huzuruna çıkarıldılar. Erkeklerin üzerinde bazı dokümanlar ele geçirildi ve bunun üzerine Halil Bey, şahısları Divan-ı Harb'e yolladı. 20 Ocak'ta Divan-ı Harp söz konusu 3 erkek şahsın ajanlık yaptıkları kararı bağlamında idamına hükmetti. Bunun neticesinde şahıslar, Margab'da bir zeytin ağacına asılmak suretiyle idam edildiler.¹⁰³

Halil Bey'in Homs Cephesi'ndeki birliklerinin mevcudu 19 Ocak 1912'de 150'si asker, 1000'i mücahit olmak üzere 1150 kişiye ulaştı. 22 Ocak'a gelindiğinde Halil Bey'in birlikleri, Homs kasabası içinde bulunan İtalyanların kışla binasına top atışı gerçekleştirdi. Bu suretle İtalyanlar kışla dışına çıkmaya mecbur kaldılar. 2/3 Şubat gecesi Halil Bey'in birliklerinin İtalyan birliklerine saldırısı, İtalyan askerler arasında panik oluşturdu.¹⁰⁴

Homs Cephesi'nde Halil Bey'e bağlı birlikler, sık sık İtalyanlara karşı baskınlar düzenliyorlardı. Bu baskınlardan biri de 1 Şubat 1912 gecesi gerçekleştirildi. Her ne kadar iki saatlik çarpışmadan sonra bu baskından bir sonuç elde edilemediyse de bu tür baskınlar İtalyanların daimi surette korku içinde kalmalarını sağladı ve bu da İtalyanların ilerlemelerine engel oldu.¹⁰⁵

4.4. Margab Tepesi Üzerinde Türk-İtalyan Hâkimiyet Mücadeleleri

Homs Kasabası'nda bulunan 200 rakımlı Margab Tepesi, Homs Kasabası'na ve bu arada bütün kıyıya hâkim bir konumdaydı. Bu tepenin Halil Bey'in birliklerinin elinde olması İtalyanların güvenliğini tehlikeye soktuğu gibi azımsanmayacak oranda İtalyanların zayıflarına da neden oluyordu. Bu tür nedenlerle söz konusu tepe İtalyanlar için hayati derecede önem taşıyordu.¹⁰⁶ Bu amaçla Margab Tepesi'ni ele geçirmek

99 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 309-310.

100 Koloğlu, 1979, age, s. 10.

101 Sürmeli, agm, s. 152.

102 Koloğlu, 1979, age, s. 10.

103 Sürmeli, agm, s. 152.

104 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 311.

105 Sürmeli, agm, s. 160.

106 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, , s. 311.

isteyen İtalyanlar, takriben 10.000 kişilik bir kuvvete ilave olarak 20 top ve ateşe hazır savaş gemilerinin de takviyesiyle bir harekât gerçekleştirdiler.¹⁰⁷ Bu bağlamda 27 Şubat 1912 Salı sabahı Margab Tepesi'ne bir taarruz düzenlendiyse de bu taarruz bölgedeki mücahitlerce geri püskürtüldü. Ancak bu sırada oldukça mühimmat harcadı ve böylece İtalyan birlikleri toparlanarak yeniden saldırıya geçtiler. Bu suretle Türk kuvvetleri geriye çekilmek zorunda kaldı ve böylece Margab Tepesi İtalyanlara geçti.¹⁰⁸

Margab Tepesi'ndeki 27 Şubat 1912'deki muharebeler yatışıya kadar devam etmişti. Bu muharebeler sırasında Osmanlı kuvvetleri, 30 şehit verdiği gibi¹⁰⁹ 80 asker de bu sırada yaralanmıştı.¹¹⁰ Nuri Bey de yaralananlar arasındaydı.¹¹¹ Diğer taraftan İtalyanlardan 1000 kadar asker de bu muharebede öldürülmüştü.¹¹²

Margab Tepesi'nin kaybını Halil Bey hatıralarında, Tavurga Aşireti'nin cephedeki düzensiz ve disiplinsiz hareketlerine bağlamaktadır. Bu bağlamda Halil Bey'in kuvvetlerinden olan Tavurga Aşireti, adetleri olduğu üzere sabaha kadar çay içip nöbet tutmuşlar, ancak sabah uyumuşlardı. Tavurga Aşireti'nin bu âdetini İtalyanlar bildiği için sabaha karşı uykuya dalan tüm Tavurgalıları süngüden geçirdiler ve söz konusu tepe, İtalyanların eline geçmişti.¹¹³

Margab Tepesi'ne olduğu gibi Homs'a da bu sırada İtalyanlar yerleşmişti.¹¹⁴ Ancak Halil Bey'in birlikleri, sürekli baskınlarla İtalyanlara büyük zayıflar verdirdi ve böylece İtalyan kuvvetler, Homs etrafındaki mevzilerde sıkıştırıldı.¹¹⁵

Halil Bey'in karargâhı 28 Şubat 1912'de yine İtalyan birlikleri tarafından top atışına tutulduğu için karargâh, 4-5 kilometre geriye çekildi.¹¹⁶ Ancak sonraki günlerde Halil Bey'in birlikleri taarruzlarına devam etti.¹¹⁷ Halil Bey'in komutasındaki Osmanlı kuvvetleri bir kez daha Margab Tepesi'ne harekât gerçekleştirdiler ve bu kez 5 Mart'ta tepeyi ele geçirmeye muvaffak oldular.¹¹⁸

4.5. Homs Cephesi'nde Muharebelerin Devam Etmesi

Homs Cephesi'nde Margab Tepesi kadar Şüfretülhammam Tepesi de oldukça önem taşımaktaydı. Halil Bey yeğeni Nuri Bey'e Şüfretülhammam Tepesi'ni tutmasını emretmiş ve kendisi de vadinin diğer tarafındaki tepeyi tahkim etmişti. Bu suretle vadi, Osmanlı kuvvetlerinin denetimine girmişti. İtalyanların bölgeye girebilmeleri ancak bu vadiyi geçebilmeleriyle mümkün olabilirdi. Ne var ki İtalyanlar, alınan tedbirler sayesinde bunu başaramadılar. Böylece iki sene süren Trablusgarp savaşında İtalyanlar, söz konusu vadiden içeri giremediler.¹¹⁹

Homs Cephesi'ndeki savaşlar devam ederken 18 Nisan 1912'de, Halil Bey'e İstanbul'dan bir telgraf gönderildi. Telgrafta Halil Bey'in Selanik'ten, Fethi Bey'in de Manastır'dan

107 Sürmeli, agm, s. 169.

108 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 311-312.

109 Sürmeli, agm, s. 168.

110 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, , s. 312.

111 Sürmeli, agm, s. 168.

112 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, , s. 312.

113 Halil Paşa, age, s. 100.

114 Koloğlu, 1979, age, s. 11.

115 Karaköse, agt, s. 28.

116 Sürmeli, agm, s. 168.

117 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, , s. 312.

118 Koloğlu, 1979, age, s. 11.

119 Halil Paşa, age, s. 100.

milletvekili seçildiği bildirilmekteydi.¹²⁰ Ancak bu telgrafa Halil Bey, cephenin durumunun terk edilmesine müsait olmadığı yanıtını vererek milletvekilliğini kabul etmedi.¹²¹

İtalyanlar Nisan 1912 sonlarına kadar yalnızca Homs Kasabasıyla bunun yakın çevresini işgal etmişti. 28 Nisan'a geldiğinde Halil Bey, birliklerine kıyıyı ele geçirmek amacıyla emir verdi. 29 Nisan'dan itibaren İtalyanlar bombardımana başladılar. 2/3 Mayıs gecesi Halil Bey'in birlikleri karşı taarruza geçti. Muharebe sabaha kadar devam etti. Sabaha karşı İtalyanların bir bölümü pusuya düşürüldü ve birçoğu öldürüldü. Bu muharebelerde birçok mühimmat da ele geçirildi. Buna karşılık Halil Bey'in birliklerinde sadece 3 şehit ve 12 yaralı vardı.¹²²

4 Mayıs 1912'de Bingazi Milletvekili olan Yusuf Şetvan Bey'in önerisi üzerine, içerisinde Enver Bey ve Halil Bey'in de bulunduğu, Fethi ve Aziz Beylere, Kumandan Neş'et Paşa'ya ve savaşın başından itibaren büyük hizmetleri olan Mısır ve Tunus'un Müslüman halkına Meclis adına takdirlerin açıklanması kararlaştırıldı. 23 Haziran'a geldiğinde, Halil Bey'in bölgedeki başarılı faaliyetleri sonucunda Osmanlı kuvvetleri, Homs Cephesi'nde başarı sağladılar.¹²³

Trablusgarp Cephesi'ndeki savaşlar sırasında Halil Bey'in birliklerinin en çok sıkıntı çektiği konulardan biri cephanesizlikti. Zira bir ara her askere ancak 20 kurşun verilebilmişti ve cephanesizlik de mümkün değildi. Cephanesizlik daha çok kaçakçıların kara barut temin etmeleri, Tunus dışındaki Halil Bey'in arkadaşlarının taahhütlü mektuplar içerisinde kapsülleri göndermeleri, Arapların kumlar arasında misket ve kurşunları toplayarak bunları Halil Bey'in birliklerine satmaları ile karşılanıyordu.¹²⁴ Bunun yanında silah ve mühimmat ihtiyacının bir kısmı da deniz altıyla ve imkânlar dâhilinde gemiler vasıtasıyla İstanbul'dan bölgeye ulaştırılmaya çalışılmaktaydı.¹²⁵ Bunlar daha çok yabancı bandıralı gemilerle gerçekleştirilmekteydi. Bu bağlamda Mısır Fevkalade Komiserliği'nden gönderilen 7 Ekim 1912 tarihli şifreli bir telgrafa göre, 21 Eylül'de bir Romanya vapuruyla bölgeye 20 tane mitralyöz namlusu gönderilmişti.¹²⁶

Trablusgarp Komutanlığı'ndan gönderilen 19 Eylül, 27 Eylül ve 30 Eylül 1912 tarihli şifreli telgraflara göre bazı zarflar içerisinde para konularak cephedeki para ihtiyacının karşılandığı, bazı zarfların içerisinde de fişek kovan ve kapsül gibi mühimmatlar koyularak bölgedeki ihtiyaçlarının karşılandığından bahsedilmektedir.¹²⁷

Trablusgarp genelinde de Osmanlı birlikleri arasında söz konusu cephanesizlik görülmekteydi. Bu eksiklik savaşın başından savaşın son günlerine kadar devam etti. Cephe komutanları bu ihtiyacı gidermek için farklı yerlerden ve gizli olarak silah temin etmeye çalışmışlardır. Örneğin cephanesizliği bilen Mısır'daki bir silah taciri Trablusgarp Cephe Komutanlığı'na gönderdiği 20 Eylül 1912 tarihli bir mektupla, bölgedeki Osmanlı kuvvetlerine silah temin edebileceğini belirtmiştir.¹²⁸ 21 Eylül'de Enver Bey, Harbiye Nezareti'ne yazdığı bir yazıda cephanesizliği karşılamak üzere kovan imal etmek üzere gerekli teçhizatın süratle gönderilmesini bildirmiştir.¹²⁹ Enver Bey bu isteğinin bir

120 Koloğlu, 1979, age, s. 13.

121 Halil Paşa, s. 108; Halil Paşa'nın beyanati üzerine meclis onun istifasını kabul etmedi ve daha sonra çıkarılan bir maddelik kanunla Fethi beyi ve Halil Paşa'nın milletvekili olarak cepheye kalmaları kabul edilmişti. bk. age, s. 121.

122 Ayrıntılı bilgi için bk. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 313-317.

123 Koloğlu, 1979, age., s. 15,62.

124 Halil Paşa, age, s. 101.

125 Mustafa Çabuk, "Senusilik ve İşgalcilere Karşı Kuzey Afrika'da Osmanlı- Senusi İş Birliği", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:16 Sayı: 1 Nisan 2019, s. 249.

126 ATASE, OİH., A:1-19/D:28/F:13-16.

127 ATASE, OİH., A:1-19/D:28/F:3-6; ATASE, OİH., A:1-19/D:28/F:13-3; ATASE, OİH., A:1-19/D:28/F:93-8.

128 ATASE, OİH., A:1-19/D:28/F:13-1.

129 ATASE, OİH., A: 1-19/D:28/13-2.

an önce yerine getirilmesi amacıyla 31 Eylül'de de şifreli bir telgrafla durumu yine Harbiye Nezareti'ne hatırlatmıştı.¹³⁰

5. Halil Bey'in Lebde'deki Faaliyetleri

Halil Bey'in İtalyanlarla savaştığı cephelerden biri de Lebde idi.¹³¹ Bu cephe Homs Kasabası'nın doğusunda, sahil bölgesinde bulunmaktaydı. Halil Bey 24 Ocak 1912'de söz konusu cephenin komutanlığını yeğeni Nuri Bey'e vermişti. İtalyanlar bu sırada Homs Kasabası ile bunun 400-500 metre çevresindeki bahçeleri işgal ediyordu. Lebde ile bölgedeki hürmalık alanlar Osmanlı Devleti'nin elindeydi.¹³² Bu açıdan kıyıda sıkışıp kalan İtalyanların Lebde'ye saldırıcaıkları haberleri duyulmaya başlamıştı. Bu bağlamda tümen komutanlığı da bu konuyla ilgili olarak o dönem için binbaşı olan Halil Beyi 26 Nisan'da uyarıyordu. Müteakip birkaç gün içinde İtalyan kuvvetleri bölgede görüldü ve Halil Bey bunun üzerine kıyıyı ele geçirme emrini verdi. Bu arada düşman taarruzları 3 Mayıs'a kadar devam etti. Ancak 3 Mayıs'ta Halil Bey'in birlikleri İtalyanları pusuya düşürdü ve bu suretle İtalyanlar birçok zayıt vererek çekilmek zorunda kaldılar.¹³³ Bu sırada İtalyanların ölü ve yaralı 4'ü subay olmak üzere toplam 61 askeri bertaraf edildi.¹³⁴ 5 Mayıs'taki İtalyan birliklerinin taarruzları da bir sonuç vermedi. Buna karşın 6 Haziran'da Halil Bey'in birliklerinin taarruzları başarılı oldu. 12 Haziran'da Osmanlı birlikleri bir kez daha Lebde'ye çıkarma gerçekleştirdiler. Harekât 3 kol ve bir ihtiyat kuvveti şeklinde gerçekleştirildi. Bu baskın taarruzu bizzat o dönem için binbaşı olan Halil Bey tarafından idare edildi. Söz konusu Lebde Harekâtı sırasında 17'si subay, 1000'den fazla İtalyan askeri öldürüldü. Ancak bölge İtalyanların atış menziline içerisinde bulunduğu için orada kalmak sakıncalı bulundu ve İtalyanlara ait erzak deposu ve cephanelik imha edilerek geri çekilme sağlandı.¹³⁵ Bu arada geri çekilme sırasında yaralanan bazı askerler de bölgede kaldı. Bu askerler İtalyan askerleri tarafından süngülenerek şehit edildiler.¹³⁶ 18 Ağustos'ta İtalyanlar, Lebde'yi ele geçirdiler ve böylece Osmanlı kuvvetlerine doğudan gelen yardımın yolu kesilmiş oldu.¹³⁷

Lebde'nin kaybindan sonra Halil Bey'in komutasında Osmanlı birlikleri 23 Eylül 1912'de Lebde'ye bir harekât gerçekleştirdiler. Gerçekleştirilen bu harekât¹³⁸ gece baskınları şeklinde yapıldı. Bu sırada Halil Bey'in bölgedeki kuvvetlerinin miktarı 4000 kadardı. Halil Bey bu kuvvetlerden 500 kadarını, ihtiyat kuvveti olarak bir Osmanlı subayı olan Ali Faik Bey komutasında geride bırakmıştı. Bu baskınlar sırasında oldukça başarılı olunduysa da baskın sırasında ganimet toplamak amacıyla vaktinde cepheden çıkmadıkları için 2000¹³⁹ kadar Arap savaşçı burada şehit edildi. Bu sırada Ali Faik Bey de bulunduğu yerde savaşarak şehit düştü. Tüm bunlara karşın amaç hâsıl olmuştu. Zira bu baskınlar sırasında büyük bir İtalyan Alay Bayrağı da ele geçirildi.¹⁴⁰ Halil Bey bu bayrağın üzerine "Lebda Hücumu Hatırası" notunu yazdırdı. Bu sayede Avrupa, bölgedeki Osmanlı birliklerinin daha uzun süre savaşabileceğini de anlamış oldu.¹⁴¹

130 ATASE, OİH., A:1-19/D:28/F:13-9.

131 Halil Paşa, age, s. 105.

132 Bu cephede Nuri beye, Trablusgarp'taki Türklerden olan Kuloğullarının da oldukça yardımı oldu. bk. Sürmeli, agm, s. 153, 155.

133 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 313.

134 Beehler, age, s. 78.

135 Ayrıntılı bilgi için bk. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 313-317.

136 DAB., HR.SYS., Hariciye Nezareti, Siyasi, 2910, 164, 29 Haziran 1912 (1330. B. 14).

137 Koloğlu, 1979, age, s. 16.

138 Koloğlu, 1979, age, s. 17.

139 Koloğlu, Halil beyin hatıralarına dayanarak buradaki çarpışmalarda 1200 kadar zayıt verildiğini belirtmektedir. bk. age, s. 90; Her ne kadar bazı kaynaklarda rakam farklılıkları olsa da sayı yine de oldukça fazladır. Kaynaklar arasındaki ortak görüş zafer neşesiyle birliklerin emir komuta zincirinden çıkmaları ve böylece birçok şehit verildiği konusudur.

140 Bölgedeki bazı çatışmalarda zaman zaman bu bayrağa benzer büyük İtalyan bayrakları ele geçirilmişti. Buna benzer bir olay da 20 Eylül 1912 tarihinde gerçekleşmişti. bk. ATASE, OİH., A:1-19/D:28/F:12-2.

141 Halil Paşa, age, s. 113-114; Koloğlu, 1979, age, s.90.

Halil Bey, Lebde Baskını sırasında 2000 kadar Arap mücahidin kaybının kendisinde meydana getirdiği üzüntüyü ve mevcut durumu, telgrafla komuta merkezine bildirdi. Bu durum telgraf memurları aracılığıyla bölgede duyuldu ve bölgenin belediye başkanı olan Abdullah Melitan, bunun üzerine Halil Bey'e bir telgraf göndererek, Halil Bey'in üzüntüsünden haberdar olduklarını ve her biri yüz mermiye sahip 2000 yeni mücahidin derhal, 1000 mücahidin de bir hafta sonra Halil Bey'in kuvvetlerine katılacağını bildirdi.¹⁴² Bu bağlamda söz konusu mücahitler çok geçmeden Halil Bey'in birliklerine katıldılar.¹⁴³

Bu sırada cepheyi görmek amacıyla bazı yabancılar da Halil Bey'in karargâhına gelmişlerdi. Bunlar arasında bir de İngiliz milletvekili bulunmaktaydı. İngiliz vekilin cepheye gelmesinin amacı, Türk ve İtalyan kuvvetleri arasındaki göz ardı edilemez lojistik ve asker sayısı farklılıklarına rağmen iki tarafın savaşının nasıl devam ettiği konusunda, buradaki malumatlarını ülkesine aktarmaktı. Halil Bey de İngiliz vekile savaşın nasıl devam ettiğini göstermek amacıyla¹⁴⁴ İtalyanların birkaç aydır inşa ettikleri ve Osmanlı birliklerini zor durumda bırakan gözetleme kulesinin imhası emrini verdi ve kule imha ettirildi.¹⁴⁵ Bunun yanında Fransız L'illustration dergisi yazarlarından Reymond da cepheye gelen yabancı gözlemcilerdendi.¹⁴⁶

6. Halil Bey'in Mısırta Cephesi'ndeki Faaliyetleri

İtalyan Karargâhı, Trablusgarp kıyılarını tümüyle işgali kararlaştırmıştı. Bu bağlamda Homs yakınlarında bulunan Mısırta da işgal edilecek yerler arasındaydı. Mısırta'nın işgali, General Camerana'nın komutasındaki mevcudu 9000 civarında olan İtalyan birliğine verilmişti. İtalyanlar, Mısırta önlerinde 15 Haziran 1912'den itibaren görülmeye başladı. 16 Haziran'dan itibaren bölge bombalanmaya başlandı.¹⁴⁷ Bir süvari tugayı ve bir tümen piyadeden oluşan bu İtalyan kuvvetleri Mısırta Kasabası'nın iskelesi olan Kasrı-Ahmed'e¹⁴⁸ çıkarma yaptılar.

Halil Bey Mısırta Çıkarması'nı haber alınca yanına on kadar atlı alarak 17 Haziran 1912'de söz konusu bölgeye gitti. Halil Bey'in yanındaki 60 asker ile bölgedeki halklardan olan 500-600 kadar Arap mücahit de Osmanlı kuvvetlerinin arasındaydı. Halil Bey burada İtalyanların taarruzları sırasında neredeyse kuvvetlerinin yarısını kaybetti. Bu suretle İtalyanlar, Mısırta Kasabası'nı işgal ettiler. Halil Bey bunun üzerine on gün boyunca on kadar süvariyle İtalyanlara baskın düzenledi. Bu sayede bir kısım Araplar, Osmanlı birliklerine katıldılar. Böylece kısa sürede azalan Osmanlı birliklerinin sayısı artmaya başladı.¹⁴⁹

İtalyanlar, hazırlıklarını tamamladıktan sonra 7 Temmuz 1912'de Kasrı Ahmed'de toplanmışlardı. Ancak Halil Bey'in birliklerinin baskınları neticesinde 8 Temmuz'a kadar bölgede oldukça büyük zayıyata uğratıldılar. Bu dönemde söz konusu cephede Halil Bey'in birliklerinin sayısı 1350 civarına ulaşmıştı. Diğer yandan İtalyanlar oldukça donanımlı ve sayı olarak da çoktular. Muharebeler neticesinde imkânsızlıklar içerisindeki Halil Bey'in birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. Muharebeler 9 Temmuz'da da devam etti.¹⁵⁰

142 Halil Paşa, age, s. 114.

143 Koloğlu, 1979, age, s. 90.

144 Koloğlu, 1979, age, s. 89.

145 Halil Paşa, age, s. 105-106.

146 Reymond bu cephede çektiği fotoğrafları daha sonra bahsi geçen dergide yayınlamıştır. bk. Koloğlu, 1979, age, s. 89.

147 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s.317, 319.

148 Burası Halil Paşa'nın karargahına iki günlük mesafede bulunmaktaydı. bk. Halil Paşa, age, s. 109.

149 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 319; Halil Paşa'nın bundaki amacı, kendi durumunu güçlü göstermek suretiyle konunun Arap aşiretleri arasında duyulmasını sağlayarak bölgedeki Arap savaşçıların Osmanlı birliklerine katılmasını sağlamaktır. Age, s. 109-110.

150 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 320-321.

Trablusgarp'ta ve Mısırata'da savaş devam ederken Osmanlı Devleti, bölgeye yönelik yardımlarını devam ettirmeye çalışıyordu. Bu anlamda 8 Temmuz 1912 tarihli bir yazıda, bölgeye sivil kıyafetli ve yanlarında herhangi bir askeri teçhizat bulunmayan yeni subayların Marsilya üzerinden gönderildikleri ve kendilerine altışar bin kuruş para verilerek bölgeye tayin edildikleri bildirilmekteydi.¹⁵¹

15 Temmuz'a gelindiğinde İtalyanlar, Halil Bey'in birliklerinin elinde bulunan Kasr-ı Ahmed yolu üstündeki Zeruk Hurmalık bölgesine saldırdı ve Zeruk kaybedildi. Bu muharebelerde 100 civarında şehit verildi.¹⁵²

Mısırata'da, İtalyanlar 20 Temmuz 1912'de yeniden Halil Bey'in birliklerine saldırdı. Ancak bu saldırı 2-3 kilometre sonra durduruldu. Muharebelerde Halil Bey'in birlikleri başarılı bir savunma gerçekleştirdiler. Bu muharebeler sırasında hurmalıklar içerisinde İtalyanlar sıkıştırılarak saatlerce boğaz boğaza mücadele verildi. Söz konusu muharebelerde İtalyanlar, yüzlerce ölü ve yaralı bırakarak kalanları zorlukla kurtulabildiler. Buna karşın Halil Bey'in birliklerinden 15 kadar şehit verildi. Birçok ganimet de bu sırada ele geçirildi. Bu çarpışmalardan sonra İtalyanların taarruz cesaretleri kalmadı. İtalyanlar, bundan sonra savaşın sonuna kadar mevzilerinde neredeyse hareketsiz bir şekilde, baskından korunmaya çalıştılar. İtalyan hükümeti 20 Temmuz'daki bu yenilgi nedeniyle General Fara'yı görevinden azletti ve yerine General Lequio getirildi. Ancak durumda bir değişiklik olmadı.¹⁵³

20 Temmuz 1912'deki Mısırata Muharebesi, bölgedeki Araplar arasında duyularak Osmanlı kuvvetlerine yeni mücahitlerin katılımlarını da beraberinde getirdi ve Halil Bey'in emrindeki kuvvetlerinin sayısı 1500'e ulaştı. Halil Bey, buradaki kuvvetlerin komutasını daha sonra bir Osmanlı subayı olan Seyit Hasan Bey'e vererek kendisi tekrar karargâhına döndü.¹⁵⁴

Halil Bey Mısırata Cephesi'nde de tıpkı Homs Savaşlarındaki sistemi takip etmişti. Bu bağlamda zayıf birlikleri hurmalıklar içerisinde bırakarak, diğer kuvvetleri kum tepelerinin gerisine çekti. Bu sırada İtalyanlar, daha önceki hataya yine düşerek hurmalıklar içindeki birliklere saldırdılar. Birlikler Halil Bey'den aldıkları emir gereğince derhal kenar kısımlara çekildiler ve geride bekleyen kuvvetler ani bir baskınla ateşli silahlar kullanmaksızın İtalyanlara saldırdılar. Bu durum İtalyanlar arasında paniğe neden olmuştu. Saatlerce süren çarpışmalar sonucunda oradaki İtalyanlar, Osmanlı birliklerince külliye imha edilmişti. Bu çarpışmalar sırasında Osmanlı birlikleri bolca cephane de elde etmişti.¹⁵⁵

7. Savaşın Sonlarına Doğru

Türk birlikleriyle İtalyanlar arasında çarpışmalar devam ederken Aziziye'de bulunan Albay Neşet Bey ile Binbaşı Fethi Bey (Okyar), barış görüşmelerinin yaklaştığı bir dönemde Halil Beyi telgrafla arayarak, mütarekenin yaklaştığını, mütarekeden sonra herhangi bir şey yapılamayacağını,¹⁵⁶ mütarekede avantajlı duruma geçmek için İtalyanlara karşı önemli bir hareketin yapılması gerektiğini bildirdiler. Halil Bey bunun üzerine zaten moral olarak İtalyanlara karşı üstün olduklarını, yüz sandık kadar cephane¹⁵⁷ ve tel örgülerin

151 ATASE, OİH., A:1-4/D:136/F:3-15.

152 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 321-322.

153 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 322-323.

154 Halil Paşa, age, s. 111.

155 Halil Paşa, age, s. 110-111; Bahsi geçen çarpışmanın 20 Temmuz 1912 sabahı 04.00'da gerçekleşen muharebe olduğu anlaşılmaktadır.

156 Koloğlu, 1979, age, s. 89.

157 Halil Paşa, age, s. 112.

kesilmesi amacıyla tel makasları¹⁵⁸ gönderilirse İtalyanların kalesine baskın yapabileceğini Fethi Bey'e bildirdi. Halil Bey'in istekleri olumlu karşılandı ve beklenen cephane ile 7,5'luk iki dağ topu ve 50 adet top mermisinin gönderilmesiyle birlikte birkaç gün sonra harekete geçildi.¹⁵⁹

8. Barış Müzakereleri ve Ouchy (Uşi) Antlaşması'nın İmzalanması

Osmanlı Devleti'nin barış görüşmelerine daha öncesinde kayıtsız kalan İtalya, Kasım 1911'den itibaren artık kendisi barış amacıyla arabulucular aramaya başlamıştı. Zira artık bölgede bulunan askerlerinin masrafı oldukça artmaya başlamış, cephedeki başarısızlıklarını gerek kendi ülkelerinde gerekse de dünya kamuoyunda başarıyıymış gibi göstermek için çalışılmaya başlanmıştı.¹⁶⁰ İtalya, Osmanlı birliklerine karşı bölgede kesin bir başarı kazanamamıştı. Dahası birçok cephede Osmanlı birlikleri sahip oldukları kısıtlı imkânlarla karşın tam donanımlı İtalyan birliklerine karşı kesin zaferler kazanmaya başlamıştı.

Trablusgarp'ta başarılı savunma gerçekleştirilen cephelerden biri de Derne Cephesi'ydi. Erkan-ı Harbiye Binbaşı Enver Bey'in 3 Kasım 1911 tarihinde, Derne Cephesi'nden, bir örneği Harbiye Nezareti'ne ve bir örneği de dönemin gazetelerine gönderdiği telgrafa göre İtalyanlarla 28 Ekim gecesi meydana gelen muharebelerde Osmanlı kuvvetlerinden 80 şehit verilirken, İtalyanlardan 500 asker öldürülerek 18 tane de İtalyan topu ele geçirilmişti.¹⁶¹ Bu örnek de göstermektedir ki İtalyanlar birçok cephede zor duruma düşmüştü.

Başarılı savunmalara karşın Osmanlı kuvvetleri cephelerde, olanaksızlıklar içerisinde mücadele veriyordu. Bu bağlamda 17 Eylül 1911 tarihli Trablusgarp Komutanlığı'ndan gönderilen bir yazıda, para kalmadığı için Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan mücahitlere zaman zaman para ödemesinin yapılamadığına değinilmekteydi.¹⁶² Benzer şekilde Trablusgarp komutanlığı 29 Temmuz 1912'de Harbiye Nezareti'ne bir rapor göndererek, bu duruma dikkat çekmiş ve cephane ve mühimmat sıkıntısını dile getirmişti.¹⁶³

İtalya barış yapılması amacıyla ilk olarak Fransa'ya, sonra da İngiltere'ye başvurduysa da bu devletlerden beklenen faydalar hâsil olmamıştı. Bu sırada devreye Rusya girdi. Rusya, İtalya'yı yanına çekmek istiyordu. Diğer taraftan da Balkan Devletlerini, Osmanlı Devleti'ne karşı birleştirmek ve onları kışkırtarak Osmanlı Devleti'ne karşı Boğazlar üzerinde tavizler almayı planlıyordu. Diğer taraftan Rusya, Osmanlı Devleti'nin savaşa devam etmesi durumunda gerek Akdeniz ticaretinin, gerekse de savaşı nedeniyle boğazların kapatılabileceği endişesiyle aracı olmuştu. Ancak bu aracılık sırasında Osmanlı Devleti'ne yapılan teklifler tamamen İtalya'nın lehineydi. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'ne yapılan teklifler kabul edilmedi.¹⁶⁴ Aslında Bingazi ve Havalisi Umum Kumandanı Enver Bey, 1 Ekim 1912 tarihinde Erkan-ı Harbiye Dairesi'ne gönderdiği şifreli telgrafla, İtalyanların genel bir taarruza geçmeye cesaret edemedikleri ve İtalyanların aslında gerçekleştirilecek barışı kendi lehlerine çevirmek amacıyla mevcut durumu korumaya çalıştıklarını bildirerek, İtalyanların bu tarihe kadar bölgedeki asker sayısının 5 kolorduyu geçtiğini ancak buna rağmen bir muvaffakiyet elde edemediklerini ve İtalyan ordusunun daha fazla bölgeye asker göndermesinin mümkün olmadığını belirtmekteydi.¹⁶⁵ Cepheye bu gelişmeler 158 Tel makasları bu savaşlar sırasında oldukça önemliydi. Zira İtalyan birlikleri dikenli tel örgülerle çevriliydi ve bunlar kesilmeden İtalyanlara baskın yapmak olanak dışıydı. bk. Koloğlu, 1979, age, s. 90.

159 Halil Paşa, age, s. 112.

160 Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, age, s. 263, 266.

161 ATASE, OİH., A:1-4/D:94/F:2-28.

162 ATASE, OİH., A:1-19/D:28/F:3-4.

163 Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umuûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi*, Cilt I: 1914-1916, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 107-108.

164 Tetik, age, s. 263-264.

165 ATASE, OİH, A:1-19/D:28/F:28.

olurken, Osmanlı Devleti'nde olası bir Balkan Savaşı'nın ortaya çıkmasında ne yapılacağı konusu görüşülmekteydi.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa kabinesi, Balkan Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açması halinde aynı anda hem Trablusgarp'ta hem de Balkanlarda savaşıldığı takdirde Osmanlı Devleti'nin oldukça zor şartlar içinde kalacağından ve yapılacak anlaşmanın çok daha ağır şartları içereceğinden, ayrıca savaş masraflarının oldukça külfetli bir hal almasından dolayı barış istemektedir.¹⁶⁶ Bu amaçla Osmanlı Devleti'nin ve İtalya'nın temsilcileri 11 Temmuz'dan itibaren ilk olarak Lozan'da görüşmelere başladılar.¹⁶⁷ Daha sonra hükümet tarafından yetki verilen Mehmed Nâbi ve Rumbeyoğlu Fahreddin Beylerden oluşan Osmanlı delegeleri 13 Ağustos'tan itibaren İtalya delegeleriyle İsviçre'de Caux'da¹⁶⁸ buluşarak gayri resmi olarak barış görüşmelerine devam ettiler. Görüşmelerin Eylül 1912'den itibaren, Lozan şehrinin iskelesi konumundaki Ouchy'de (Uşi) devam edilmesi kararı alındı.¹⁶⁹ Uşi'de barış görüşmeleri devam ederken Karadağ, 8 Ekim'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Bu suretle Balkan Savaşlarının birinci kısmı da başladı.¹⁷⁰ Bu sırada 7 Ekim 1912 tarihinde dönemin Paris elçisi olan Refet Paşa, Erkan-ı Harbiye Dairesi'ne gönderdiği şifreli telgrafta Trablusgarp'a gönderilmesi düşünülen 3 milyon fişek ile 2.500 tüfek cephanesinin gönderilip gönderilmeyeceği konusunu sormuştu.¹⁷¹

İtalyanlarla barışın yapılması hususunda Erkan-ı Harbiye Dairesi, Bingazi ve havalisi komutanı olan Enver Bey'in görüşünü almıştır. 21 Eylül 1912 tarihinde belgeye göre Enver Bey İtalyanlarla barış yapılması hususunda Harbiye Nezaret'i'ne barış yapılması konusunda olumlu görüş bildirmiştir.¹⁷²

Barış görüşmeleri devam ederken Halil Bey 12 Ekim 1912'de İtalyan Homs Kuvvetleri Komutanı'ndan bir mektup aldı. Mektupta, iki devlet arasında barış görüşmeleri için önemli konuların görüşülmesi amacıyla bir subay heyetinin gönderileceği ve Osmanlı Devleti'nin belirlediği subaylarla tehlikesiz bir şekilde ne zaman görüşülebileceği konuları bildirilmektedir. Bunun üzerine Halil Bey, İtalyan komutana bizzat kendisinin geleceğini bildirdi ve konuyu 15. Fırka Komutanı Neşet Paşa ile görüşerek, Homs'taki birliklerle Türkiye'ye gitmek isteyen bölgedeki Arapların bir İtalyan vapuruyla yurda dönmeleri kararını aldılar. Halil Bey daha sonra İtalyanların bölgedeki fırka komutanı olan General Marki ile tanıştı. Onunla anlaşmaya varılarak, bir İtalyan vapuru temin edildi.¹⁷³

Balkan Devletlerinin birbirleri ardı sıra saldırıları üzerine Uşi'de barış görüşmeleri hızlandırıldı.¹⁷⁴ Osmanlı Devleti ilk önce Trablusgarp ile Bingazi'ye tam özerklik statüsü verildiğine dair bir kanun geçirdi.¹⁷⁵ Nihayet mevcut şartlar göz önüne alınarak 15 Ekim 1912'de İsviçre'nin Uşi Kasabası'nda aynı isimle antlaşma imzalandı.¹⁷⁶

Uşi Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Halil Bey birlikleriyle bölgeden ayrıldı. Bölgede kalan Araplar, Osmanlı Devleti'nin kendilerini bırakmamaları konusunda ne kadar ısrar ettilerse de sonuç değişmedi. Halil Bey önce kendi birlikleriyle fırka birliklerinin toplandıkları bölgeye vardı. Sonra da iki İtalyan zırhlı gemisinin refakatinde Trablusgarp'tan

166 *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, Cilt VI., Güven Basımevi, İstanbul, 1972, s. 3489.

167 Giolitti, age, 136-140.

168 Caux, İsviçre'de Montrö belediyesine bağlı küçük bir yerleşim yeri.

169 Ayrıntılı bilgi için bk. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s. 3489-3490.

170 Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, Çev.: Tansel Güney, Arba Yayınları, İstanbul, 1995, s.173.

171 ATASE, OİH., A:1-19/D:28/F:13-14.

172 ATASE, OİH, A:1-19/D:28/F:12-1.

173 Halil Paşa, age, s. 115.

174 Beehler, age, s. 94.

175 Kanununla ilgili geniş bilgi için bk. Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, Türkiye Matbaası, İstanbul, 1934, s. 243-244.

176 Ayrıntılı bilgi için bk. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s. 3489-3490; Güneş, age, s. 587; Armaoğlu, age, s. 624.

ayrıldılar¹⁷⁷ ve İstanbul'a döndüler.¹⁷⁸

Wrigley, her ne kadar imzalanan barış antlaşmasında Almanya da dahil olmak üzere herhangi bir Avrupa devletinin etkisi bulunmadığını belirtse¹⁷⁹ de aslında Almanya'nın barışın imzalanması amacıyla Osmanlı Devleti'ni zorladığı bilinmektedir.¹⁸⁰ Bu şartlar altında bölgedeki İtalyan komutanlar, Osmanlı komutanlarına 20 Ekim 1912'de barışın imzalandığını bildirdiler.¹⁸¹ Bu sırada Halil Bey bölgedeki mücahitlerin ödenmemiş aylıklarını ödemek amacıyla 4000 altını Neşet Paşa'dan istedi. Bu suretle tüm mücahitlerin maaşları da ödendi.¹⁸²

Halil Bey 28 Mart 1911'de kurmaylığa,¹⁸³ 26 Nisan 1912'de de Kurmay Binbaşılığa terfi ettirildi.¹⁸⁴ Bununla beraber 1911 tarihli bir belgede Halil Bey'den "Homs Kumandanı Binbaşı Halil Bey..." olarak bahsedilmektedir.¹⁸⁵

İtalyan stratejistlerine göre birkaç önemli limanın hızlı bir şekilde ele geçirilmesinin ardından Osmanlı Devleti'yle kısa süreli bir deniz savaşı yapılacaktır ve bunlar, Osmanlı Devleti'ni planlanan pazarlık masasına getirmek için yeterli olacaktır.¹⁸⁶ Ne var ki gelişmeler hiç de İtalya'nın beklediği gibi olmamıştı.

Uşi Antlaşmasıyla beraber Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Bingazi'yi kaybetti. Böylece Afrika'da fiilî olarak hüküm sürdüğü hiçbir yer de kalmadı.¹⁸⁷

Sonuç

İtalya'nın Trablusgarp'ta savaş ilan ettikten sonra Osmanlı Devleti, bölgedeki direnişi başlatmak amacıyla Trablusgarp ve çevresine, içerisinde Halil Bey'in de bulunduğu birtakım genç subaylar gönderdi. İçerisinde Halil Bey'in de bulunduğu bu subayların bireysel çabaları ve bölgedeki halkın çoğunluğunun, bu subayların şahsında Osmanlı Devleti'ne destek vermeleri neticesinde bölgedeki Osmanlı kuvvetleri İtalyanlara karşı birçok zafere imza attı. Bu bağlamda bölgedeki asker sayısı ve cephane bakımından eksikliklere rağmen bilhassa cephede görev yapan Halil Bey gibi subaylar vasıtasıyla bunlar aşıldı ve bölgede önemli başarılar sağlandı.

İki sene süren Trablusgarp Cephesi'ndeki savaşlarda bölgedeki topluluklardan olan Cevahat Kabilesi, Tavurga Aşireti ve Trablusgarp'taki Türklerden olan Kuloğulları gibi guruplar ve bunun yanında özellikle de Senusîler, Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak Osmanlı Devleti lehine büyük fedakârlıklar gösterdiler. Bu bağlamda mezkûr guruplar her cephede olduğu gibi Halil Bey'in yönetimindeki Homs Cephesi'nde de Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak İtalyanlara karşı savaştilar.

Trablusgarp'ın genelinde faaliyet gösteren Halil Bey ve arkadaşlarının fedakârlıkları oldukça büyük oldu. Bu arada cephelerde zaman zaman büyük sıkıntılar da meydana geldi. Ancak içerisinde Halil Bey'in de bulunduğu bölgedeki Osmanlı subayları, cephelerini

177 Halil Paşa, age, s. 116-117.

178 [https://ittihatdergisi.com/halil-kut-pasa/\(14.08.2018\)](https://ittihatdergisi.com/halil-kut-pasa/(14.08.2018))

179 Wrigley, agm, s. 331.

180 bk. Mufassal Osmanlı Tarihi, s. 3490.

181 Koloğlu, 1979, age, s. 19.

182 Koloğlu, 1979, age, s. 91.

183 Bu tarih Trablusgarp konusunun önem kazandığı bir döneme tesadüf etmesi bakımından önemlidir.

184 *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, Cilt III, Yayına Haz.: Hülya Toker ve Nurcan Aslan, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009, s. 194.

185 ATASE, OİH, A:6-110/D:25/F:1-5.

186 McCollum, agm, s. 10.

187 Mufassal Osmanlı Tarihi, s. 3490.

muhafaza etmeyi sürdürdüler. Hatta Halil Bey, savaşın devam ettiği bir sırada kendisinin milletvekili seçildiği telgrafının kendisine ulaşmasına karşın, cephenin komutasını bırakmamak ve cephenin durumunu bozmamak amacıyla bu görevi kabul etmedi. Bu örnek de bölgedeki Osmanlı subaylarının Trablusgarp Savaşı'nda kendilerini savaşa ve kazanmaya nasıl adadıklarını, azim ve kararlılıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Trablusgarp savaşlarının devam ettiği bir dönemde Balkanlarda bazı sıkıntılar görülmeye başlandı. Balkanlardaki sıkıntılar ve savaşın uzamasından dolayı, daha büyük sıkıntılara mahal vermemek amacıyla Osmanlı Devleti, Uşi Antlaşması'nı imzaladı. Nihayet Osmanlı Devleti'nin, yaklaşık dört asır adaletle hüküm sürdüğü söz konusu topraklardan çekilmekten başka çaresi kalmadı.

Kaynakça

a. Genelkurmay Atase Daire Başkanlığı Arşivi

Osmanlı İtalyan Harbi Koleksiyonu

OİH., A:1-4/D:94/F:2-10.

OİH., A:1-4/D:94/F:2-28.

OİH., A:1-4/D:136/F:3-15.

OİH., A:1-4/D:136/F:7-31.

OİH., A:1-4/D:136/F:7-32.

OİH., A:1-4/D:136/F:7-33.

OİH., A:1-4/D:145/F:2-11.

OİH., A:1-19/D:28/F:3-4.

OİH., A:1-19/D:28/F:3-6.

OİH., A:1-19/D:28/F:5.

OİH., A:1-19/D:28/F:12-1.

OİH., A:1-19/D:28/F:12-2.

OİH., A:1-19/D:28/F:13-1.

OİH., A:1-19/D:28/13-2.

OİH., A:1-19/D:28/F:13-3.

OİH., A:1-19/D:28/F:13-9.

OİH., A:1-19/D:28/F:13-14.

OİH., A:1-19/D:28/F:13-16.

OİH., A:1-19/D:28/F:28.

OİH., A:1-19/D:28/F:93-8.

OİH., A:6-110/D:25/F:1-5.

b. Devlet Arşivleri Başkanlığı (DAB)

Kıbrıs Millî Arşivi Fetva Eminliği Evrakı

DAB., KB.MAA.FE., 2-14. (H. 15 Şevval 1329/M. 9 Ekim 1911).

İrade, İ. DH., Dahiliye

DAB., DH.İD., 97, 30, 4. (H. 20 Şaban 1329/M. 16 Ağustos 1911).

Hariciye Nezareti, HR.SFR.3..., Londra Sefareti

DAB., HR.SFR.3..., 656-2 (H.18 Muharrem 1330/M. 08 Ocak 1912).

DAB., HR.SFR.04., 429,17 (H. 8 Şevval 1329/M. 2 Ekim 1911)

HR.SYS., Siyasi

DAB., HR.SYS., 2910, 164. (H. 14 Recep 1330/M. 29 Haziran 1912).

c. Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserler

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

AVANZÂDE MEHMED SÜLEYMAN, *Trablusgarb ve Devlet-i Aliyye-İtalya Vekayi-i Harbiyesi*, Matbaa ve Kütüphane-i Cihan Sahibi Mihran, Dersaadet 1327.

BALCIOĞLU, Mustafa, *Teşkilat-ı Mahsusa Yahut Umur-u Şarkıye Dairesi*, Dinamik Akademi Yay., Ankara 2011.

BEEHLER, William Henry, "The History of The Italian-Turkish War September 29, 1911 To October 18, 1912", *Annapolis, Md.*, January 1. 1913.

Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, Cilt III, (Yayına Haz.: Hülya Toker ve Nurcan Aslan), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C: II., Kısım: I., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

ÇABUK, Mustafa, "Senusilik ve İşgalcilere Karşı Kuzey Afrika'da Osmanlı- Senusi İş Birliği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16 Sayı: 1 Nisan 2019, s. 221-256.

DİNÇ, Mehmet Emin, *Halil (Kut) Paşa'nın Askeri ve Siyasî Faaliyetleri*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi), İzmir 1998.

GIOLITTI, Givanni, *Trablusgarp'ı Nasıl Aldık?*, (Haz.: Tahsin Yıldırım), Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2012.

GÜNEŞ, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No.:14. 1995.

GÜZEL, Hasan Tefvik, "'Hasta Adam' Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diploması Örneği: Trablusgarp Savaşı", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Mart/March 2017, Yıl/Vol. 2, No. 1, s. 78-118.

HALİL PAŞA, *Bitmeyen Savaş*, (Haz.: Taylan Sorgun), Yaylacık Matbaası, İstanbul 1972.

KARAKÖSE, Nejdet, *Askeri, Siyasî ve Silah Sanayicisi Kişiliği İle Nuri Paşa (Killigil)*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi), İzmir 2010.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908 - 1918)*, IX. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

KAVAS, Ahmet, "Trablusgarp", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 288-291.

KOLOĞLU, Orhan, *Trablusgarp Savaşı (1911-12) ve Türk Subayları*, Basın Yayın Genel Md. Ankara 1979.

_____, Orhan, *Türk-Arap İlişkileri Tarihi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2017.

McCollum, Jonathan, "Reimagining Mediterranean Spaces: Libya and the Italo-Turkish War, 1911-1912", *Mediterraneo Cosmopolita: Le Relazioni Culturali Tra Turchia Ed Europa* N° 23, 3 (2015), p. 1-16.

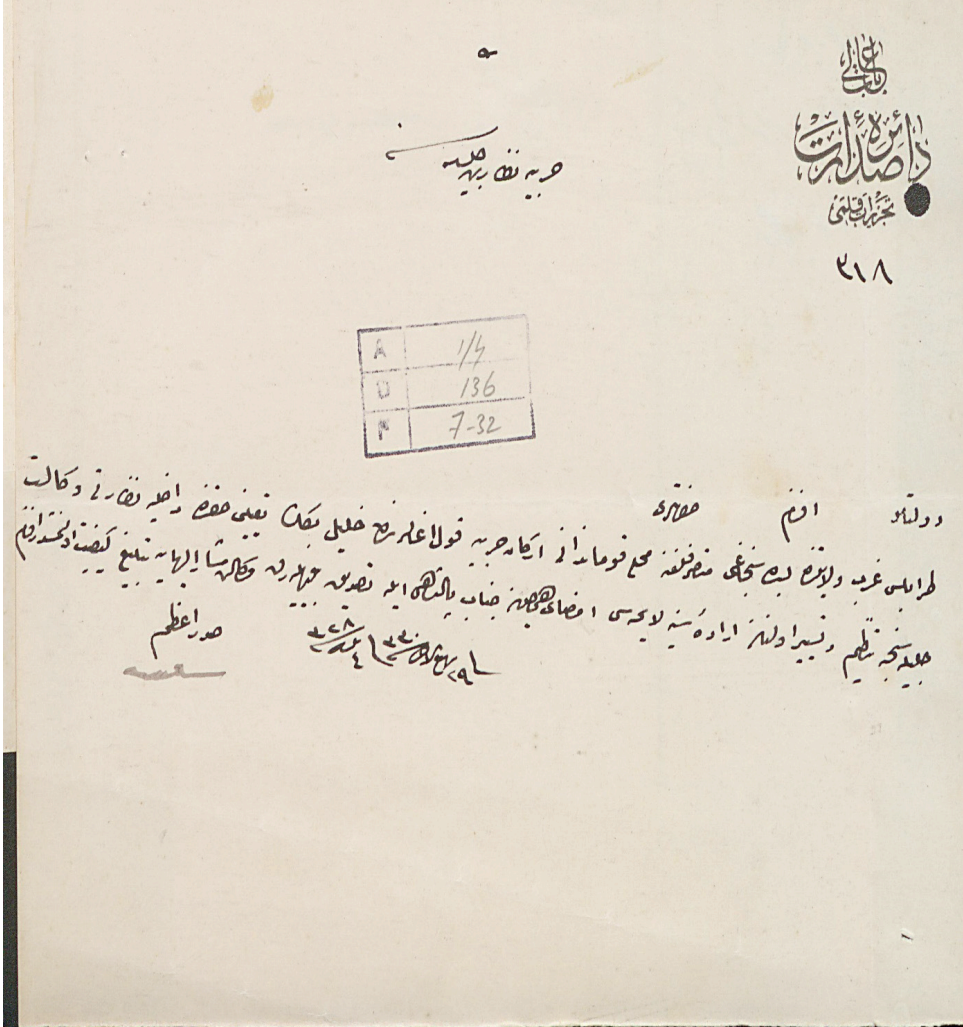
Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt VI., Güven Basımevi, İstanbul 1972.

REŞAT EKREM, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934.

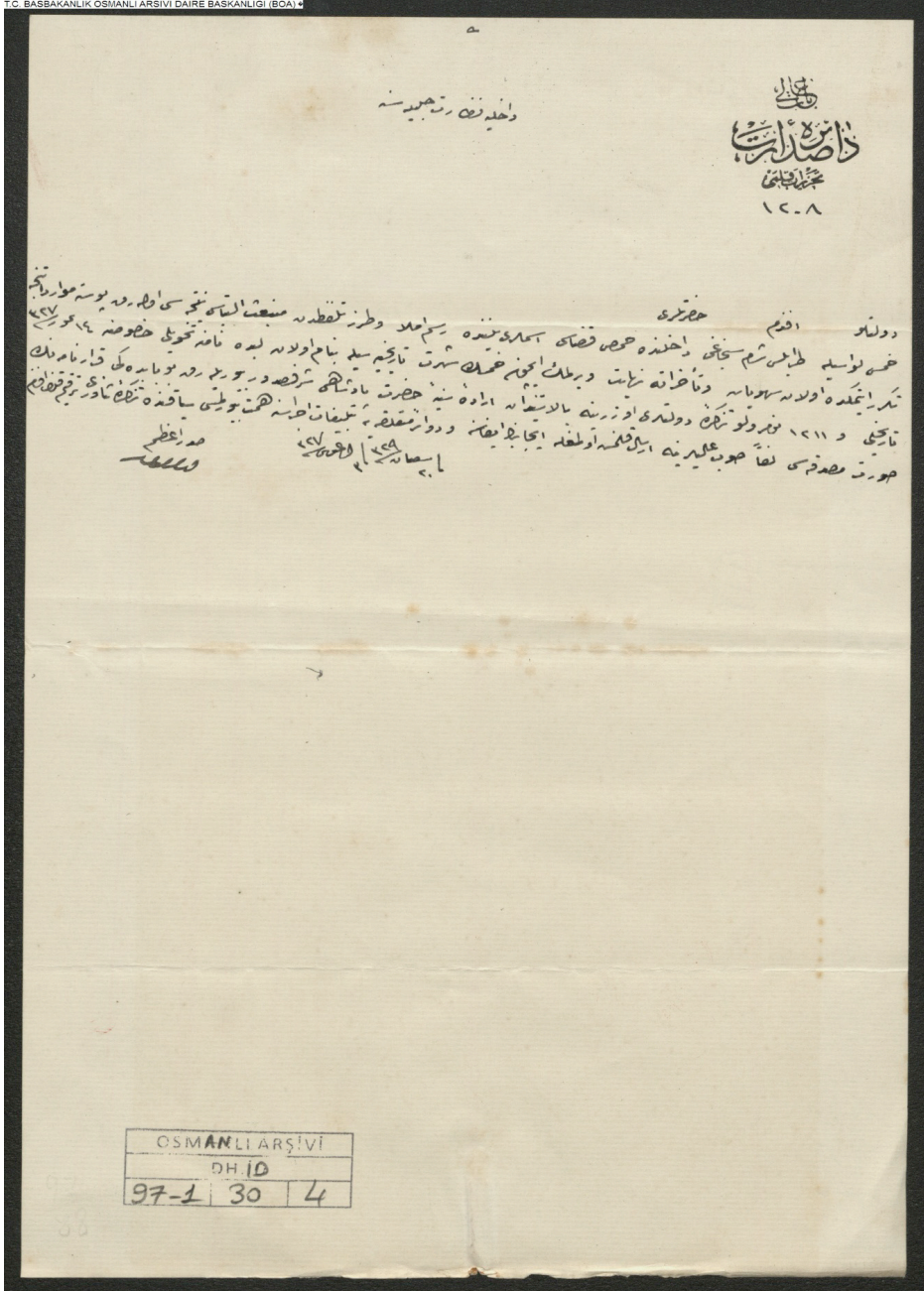
SÜRMEİ, Serpil, "Nuri (Killigil) Paşa'nın Trablusgarp Savaşı Hatıraları", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 1 (1), 2012, s. 137-170.

Ek.2. Halil Bey'in, Trablusgarb Vilayeti Lebde Sancağı'na mutasarrıf olarak tayin edildiğini gösteren belge.

ATASE, OİH., A:1-4/D:136/F:7-32.

Ek.3. Homs Sancağı isminin tarihteki adı olan Lebde ismiyle değiştirildiğini gösteren belge. DAB., DH.ID., 97-1, 30, 4. (H. 20 Şaban 1329/M. 16 Ağustos 1911).

DH.ID.00097.1.00030.004